лискавками і громами, які зачаровують і лякають нас? Там, на іншому боці земної кулі, я затамовую подих і чекаю на ваш присуд, точно з таким же відчуттям, яке володіло мною під час літературного дебюту в моїй країні.

23 січня1989 року. Річард БАХ. Істсаунд, Вайомінг, США

1

1. І прийшов на землю Учитель,

що народився на святих просторах Індіани

й зростав на таємничих пагорбах

на схід від Форт-Уейна.

2. Учитель пізнавав цей світ

у громадській школі Індіани,

а коли підріс, опанував професію

автомобільного механіка.

3. А втім, Учитель мав знання

і з інших рук, і з інших шкіл,

і також із попередніх своїх життів.

Він пам'ятав про це, і та пам'ять

робила його мудрим і сильним,

і люди відчували його силу

й приходили до нього за порадою.

4. Учитель вірив у свій хист

допомагати й собі і всьому людству,

а що він вірив сам, то й інші

бачили його силу і приходили до нього

з надією загоїти свої недуги

та позбутись життєвих злигоднів.

5. Вірив Учитель, що кожна людина має право

думати про себе як про сина божого,

щиро вірив, що саме так і є, отож

у майстернях та гаражах, де він працював,

завжди товпилися ті, хто прагнув

його науки та дотику його руки,

а на вулицях чекали юрби тих, хто сподівався,

що, коли він їх минатиме, на них впаде його тінь

і життя їхнє одразу зміниться.

6. День крізь день майстри та власники майстерень

плекали надію, що Учитель покине свій інструмент

і подасться геть, бо юрмились навколо нього

такі гурти людей, які не залишали ні йому,

ні іншим механікам місця

для лагодження автомобілів.

7. Врешті, так і сталося: подавсь він поза місто,

і почали називати його Месією і чудотворцем;

а що всі у це вірили, то так воно й було.

8. Коли під час його розмови з людьми налітала буря,

на голови слухачів не падало жодної краплини;

і останній у натовпі чув його слова так же ясно,

як і перший, незважаючи на блискавки чи грім у небесах.

І він завжди повідав людям притчі.

9. І сказав він їм: "У кожному з нас закладено

силу нашої згоди бути здоровими чи хворими,

багатими чи бідними, вільними чи рабами.

Ми самі господарюємо цим, а не хто інший".

10. І озвавсь один фабричний робітник: "Легко вам говорити,

Учителю, бо ви маєте дороговказ, а ми — ні,

і ви не мусите так тяжко працювати, як мусимо ми.

Людині конче треба працювати, аби здобувати

у цьому світі хліб свій насущний".

11. І правив Учитель у відповідь:

"Колись давно на дні кришталево чистої річки

існувало поселення живих істот.

12. Мовчки сунула могутня течія над усіма ними —

молодими й старими, праведними й грішними,

линула течія призначеним їй шляхом,

знаючи лише своє кришталево прозоре "я".

13. Кожна з істот у свій власний спосіб

міцно чіплялася за якусь галузку чи камінь

на річковому дні, опираючись течії,

як навчилися від самого народження.

14. Та ось урвався терпець в однієї з істот:

"Втомилась я чіплятися, і хоча не маю змоги

побачити це на власні очі, проте вірю,

що течія знає, куди вона прямує. Треба рушати,

і хай вона несе мене, куди захоче,

бо отак чіпляючись, загину я від нудьги".

15. Хихотіли обережні, глузували з неї:

"Дурна ти! Тільки-но спробуй одчепитись,

як ця, така люба тобі течія, закрутить

тебе колесом і жбурне на каміння,

і загинеш ти від неї швидше, ніж від нудьги!"

16. Не зважила істота на пересторогу і, глибоко надихнувши,

зринула нагору; одразу ж закрутило її колесом,

пожбурило на каміння.

17. Одначе згодом, коли та смілива істота

знов перестала чіплятись, підняла її течія

із самого дна і не товкла більше, і шкоди не завдавала.

18. А істоти на дні, що мали її за чужу, заволали:

"Погляньте на чудо! Істота, така ж, як і ми, а літає!

Ось Месія, що прийшов нас усіх врятувати!"

19. І мовила підхоплена течією істота:

"Не більший за вас я месія. Ріка залюбки

зробить вас вільними, тільки насмільтеся відчепитись,

тільки насмільтеся рушити з нею.

Наше справжнє покликання — вирушати в цю подорож,

зважитись на цю пригоду!"

20. Та ще гучніше волали вони: "Спаситель!" —

і водночас ще міцніше чіплялися за каміння,

а коли поглянули вгору, то за тією істотою і слід пропав,

і, лишившись на дні самі, складали вони легенди про Спасителя".

21. І сталося так: коли Вчитель побачив,

що гурти людей навколо нього день у день

стають дедалі більші числом і несамовитіші,

вимагаючи, щоб він безперервно зціляв їх,

повсякчас частував чудесами

і навіть пізнавав їх та жив їхнім життям,

він того ж таки дня подавсь на вершину гори

і там заходився молитись.

22. І мовив він у серці своєму: "Боже осяйний,

коли воля твоя, хай ця чаша обминає мене,

звільни мене від цього нездійсненного завдання.

Не в змозі я жити життям бодай однієї душі,

а їх десять тисяч волає, щоб чинив я так.

Я винен, що сам допустив таке.

Коли воля твоя, дозволь повернутися до моїх двигунів

та моїх інструментів і дай мені змогу

жити так, як живуть інші люди".

23. І прорік йому голос на вершині гори,

голос не чоловічий і не жіночий,

не гучний і не тихий, але безмежно лагідний:

"Не моя воля, а твоя хай здійсниться.

Яка твоя воля, така й моя для тебе буде.

Іди своєю дорогою, як інші люди,

і хай щастить тобі на землі".

24. Почувши це, зрадів Учитель і красно подякував.

Спустився він з гори, мугикаючи собі під ніс

веселу пісеньку механіків. А коли натовп

накинувся на нього із своїм лихом і нещастям,

благаючи зцілення, розради й чудес,

він тільки всміхнувся і лагідно мовив: "Я йду од вас".

25. На мить занімів увесь той натовп з подиву.

26. І провадив Учитель: "Якщо людина повідала Богу,

як хоче вона над усе помагати стражденному світу,

хоч би чого їй це коштувало, і коли Бог прорік їй

у відповідь, що вона має робити, то чи повинна

людина чинити так, як їй було сказано?"

27. "Звісно, що так, Учителю! — заволали люди. —

Втіхою буде для неї страждання від усіх тортур пекла,

коли так сказав сам Бог!"

28. "Навіть байдуже, які це тортури чи

яке неймовірно важке таке завдання?"

29. "Бути повішеним — це честь, бути прибитим цвяхами

до дерева або спаленим живцем —

це слава, коли так сказав Бог", — відповіли вони.

30. "А як ви вчинили б, — кинув Учитель у натовп, —

коли б вам просто в обличчя прорік Бог:

"Воля моя — бути тобі в цьому світі щасливим,

хоч як довго ти житимеш". Що тоді?"

31. І мовчав натовп, ані голосу, ані звуку не чути було

на схилах гори і в долинах, де він зібрався.

32. І мовив Учитель у цю тишу: "На стежині нашого щастя

віднайдемо знання, заради якого обрали саме цей

час для свого життя. Ось чого я навчився сьогодні,

тож і вирішив нині покинути вас,

аби йшли ви своєю стежиною, як вам заманеться".

33. І попрямував він своєю дорогою крізь натовп,

і покинув їх, і повернувся до буденного світу

людей і машин.

2

Дональда Шімоду я зустрів десь серед літа. За чотири роки повітряних мандрів мені ще не випадало здибати іншого пілота, який би промишляв тим, що і я, — перелітав би за вітром від містечка до містечка і продавав прогулянкові польоти на старенькому біплані — по три долари за десять хвилин у повітрі.

Та одного дня, перебуваючи трохи на північ від Ферріса, що в штаті Іллінойс, позирнув я вниз із кабіни свого "Фліта" і побачив старенький "Тревел-ейр-4000". Білий із золотистим літачок гарненько примостився собі на жовтаво-смарагдовій сіножаті.

Я живу вільним життям та, попри його принади, часом почуваєш себе самотнім. Я поглянув на біплан, якусь мить подумав і розважив — не буде ніякої шкоди, якщо я підсяду до нього. Скинувши оберти майже до холостих, я виконав повну глісаду і ввійшов у крен на посадку. Вітер заспівав у зовнішніх дротах, а старий двигун відгукнувся добрим, лагідним "пок-пок-пок" — звуком, який народжується лише тоді, коли пропелер обертається вже за інерцією. Аби краще роздивитися місце посадки, я виписав коло. Зовсім близько піді мною зеленолистими джунглями шурхотіла кукурудза, зблиснула дротяна огорожа, а далі, ген-ген, скільки сягало око, розпросторилась щойно викошена сіножать. Зіткнення з повітряним потоком і вихід з нього, довершене невелике коло над землею, шурхіт коліс об траву, і ось він — заспокійливо дріботливий стукіт шасі від зіткнення з твердим грунтом, усе повільніше, повільніше, і врешті — завжди раптовий поштовх. Сів! Підрулюю до літака і зупиняюсь, зменшую оберти, вимикаю двигун. Чути затишне "клак-клак" — це пропелер ще поволі обертається перед тим, як завмерти в цілковитому спокої липня.

Прихилившись спиною до лівого колеса, пілот "Тревел-ейра" сидів на покосі й дивився на мене.

Десь із півхвилини я й собі дивився на нього, дивуючись з його незворушності. Навряд чи я сам отак спокійно сидів би й спостерігав, як інший літак приземлюється в полі і зупиняється за десяток кроків од мене. Я привітно кивнув: не знаю чому, але той чоловік мені подобався.

— У вас самотній вигляд, — сказав я, сидячи в кабіні.

— Як і у вас.

— Не хочу вам заважати. Коли ще один пілот тут зайвий, полечу далі.

— Ні, я чекав на вас.

Ці слова викликали в мене посмішку, і я не приховав її.

— Даруйте, що запізнився.

— Усе гаразд.

Я зняв шолом та захисні окуляри, виліз із кабіни і зійшов на землю — прекрасне відчуття після кількох годин у літаку.

— Сподіваюсь, не матимете нічого проти сандвіча з шинкою та сиром? — запитав він. — З шинкою, сиром і, можливо, з мурашкою.

Ніякого рукостискання, жодних представлень.

На зріст він був невисокий. З довгим, до плечей волоссям, чорнішим за гуму на колесі, до якого він притулився. Очі — темні, як у яструба. Добре, коли такі очі у друзів, та коли вони належать незнайомцям, то стає не по собі. Він скидався на майстра карате, що зосередився перед розважливо-несамовитим показовим виступом.

Я взяв у нього сандвіч і воду в ковпачку з термоса.

— Хто ви, зрештою? — запитав я. — Вже кілька років торгую повітряними прогулянками, та ще ніколи не зустрічав іншого гастролера.

— На світі не так багато іншого діла, до якого я здатен, — відгукнувся він. — Трохи тямлю в автомеханіці, трохи в електрозварюванні, трохи ганяю на гусеничних тягачах, та досить мені

затриматись на одному місці — і вже виникають проблеми. Тож зібрав оце аероплан і вдався до повітряних гастролей.

— Тягачі якої марки? — В мені з дитячих років до них сидить невситима любов.

— "Де-вісім", "Де-дев'ять". Тривало це недовго. В Огайо.

— "Де-дев'ять"! Завбільшки з будинок! Чи й справді цей дизель з подвійним редуктором на першій передачі може зрушити гору?

— Існують кращі способи рухати гори, — сказав він з усмішкою, що тривала не більш як десяту частку секунди.

Спостерігаючи за співрозмовником, я сперся на нижнє крило його літака. І тут мені в око впав дивний світловий ефект — дивитися на цього чоловіка зблизька було важко. Здавалося, навкруг його голови промениться світло, застилаючи природне тло невиразним сріблястим серпанком.

— Щось не так? — запитав він.

— А які ж це проблеми у вас виникали?

— Е, нічого особливого. Просто в цей час мені кортіло змінювати обстановку, як оце й вам.

Із сандвічем у руках я пішов навколо його літака. То був апарат зразка 1928 чи 1929 року, але зовсім новенький, без жодної подряпини. Навіть із заводських ангарів аероплани не виходять такі новісінькі, як оця машина, що стояла тут на сіножаті. Щонайменше двадцять шарів лискучого олійного аеролаку. На дерев'яних деталях сяє, мов дзеркало, свіжа фарба. Під бортиком пілотської кабіни — золотий листок у староанглійському стилі і в ньому ім'я "Дон", а трохи нижче —

реєстраційний напис: "Д. В. Шімода". Все оснащення літака мало такий вигляд, ніби його щойно розпакували, справжній авіаційний інструмент 1928 року. Руків'я важеля керування та кермо — з відполірованого дуба. Ліворуч — підсос, регулятор суміші, випереджувач запалювання, якого тепер не побачиш навіть на щонайретельніше відновлених старовинних моделях. Ніде ані задирочки, ані латочки на перкалі, ані патьоку моторного масла з обтічника, ані порошинки на підлозі кабіни — так ніби цей літак ніколи не піднімався в повітря, ніби він через півстоліття матеріалізувався на цьому місці внаслідок якогось химерного зсуву часу. Я відчув, як по спині в мене повзе незбагненний холод.

— І давно ви катаєте пасажирів? — гукнув я до Шімоди з того боку літака.

— Близько місяця. Атож, п'ять тижнів.

Він брехав. Мені байдуже, хто ви такий, але за п'ять тижнів польотів і посадок на землю ви, хоч би як там було, неодмінно матимете сміття на підлозі кабіни й патьоки масла на фюзеляжі. Та цей літак... на вітровому склі — ані плямки масної, на пропелері — ні сліду забитих комах, і навіть фарбу на передніх носках крил і хвоста не обліпило сінною потертю, якої до біса в цей час у повітрі. Для літака, який щодня шугає серед іллінойського літа, просто неймовірно. Я розглядав "Тревел-ейр" ще хвилин з п'ять, потім одійшов від нього і вже під крилом свого літака сів на валок сіна обличчям до Шімоди. Страху я не відчував, і цей чоловік мені все ще подобався, але щось було не так.

— Чому ви кажете мені неправду?

— Я сказав вам правду, Річарде, — відповів він. Моє ім'я було також виписане на борту літака.

— Але ж не можна понад шість місяців катати пасажирів і не назбирати на підлозі бодай трохи пороху чи не забризкати фюзеляж

мастилом? Не здобути жодної латки на перкалі? Зрештою, хай йому грець, не набрати сінної потерті!

Він спокійно посміхнувся.

— Є речі, яких ви не знаєте.

На якусь мить він прибрав чудернацького вигляду інопланетянина, і я повірив у те, що він сказав, одначе так і не знайшов пояснення сліпучої чистоти літака, що стояв посеред літньої сіножаті.

— Можливо. Та одного дня я про них дізнаюсь, і тоді, Дональде, ви можете забрати собі мій літак, бо для польотів він буде мені непотрібний. Звівши свої чорні брови, Шімода запитально поглянув на мене.

— Он як? Ану розкажіть.

Я зрадів, що комусь цікаво вислухати мою теорію.

— Гадаю, люди так довго не могли злетіти лише тому, що просто не вірили в цю можливість. Отож, звісно, й не могли опанувати навіть найпершого маленького закону аеродинаміки. А я вірю, що десь існує й інший закон, за яким можна літати без аеропланів, можна проходити крізь стіни чи переноситись на інші планети. Ми навчимося, як досягати цього й без машин. Якщо захочемо.

Він ледь помітно всміхнувся й поважно кивнув головою.

— І ви гадаєте, що зможете осягнути те, чого хочете, отак промишляючи повітряними прогулянками за три долари над полями й сіножатями?

— Коли я й маю чогось варті знання, то здобув їх самотужки, роблячи те, що хотів робити. Та якби знайшлася в світі добра душа, котра навчила б мене ще більшого з того, що я прагну пізнати, аніж може навчити мій літак і небеса, то я хоч зараз подався б до того чоловіка. Або до тієї жінки. Та, на жаль, немає такої душі.

Темні очі дивилися на мене спокійно, некліпно.

— Хіба ви не вірите, що вас скеровують, якщо тільки ви насправді хочете цього навчитися?

— Скеровують? Так. Та хіба не кожного з нас скеровують? Я завжди мав таке відчуття, ніби за мною хтось наглядає, або щось подібне.

— І ви гадаєте, хтось скерує вас до вчителя, який зможе допомогти вам?

— Якщо тим учителем не стану я сам, то так.

— Можливо, саме так воно і буває, — сказав він.

Здіймаючи за собою руду куряву, до нас мчав новенький модерний пікап. Він зупинився біля нашої стоянки, дверцята розчахнулись, і з кабіни вийшов літній чоловік з дівчинкою років десяти. Курява немов зависла в тихому, нерухомому повітрі.

— Катаєте за гроші? — запитав чоловік.

Це поле було знахідкою Дональда Шімоди, отож я промовчав.

— Так, сер, — весело відповів він. — Хочете злітати? Зараз?

— Та ви ж вироблятимете там усілякі штуки, будете крутитись і перевертатись угорі? — Його очі заблищали, він чіпко придивлявся до нас — чи розкусимо ми його за отією простуватою селянською балаканиною.

— Будемо, як забажаєте, і не будемо, як не забажаєте.

— І, гадаю, заправите хтозна-скільки?

— Три долари готівкою, сер, за дев'ять-десять хвилин у повітрі. Це виходить тридцять три і одна третина цента за хвилину. Більшість пасажирів запевняє, що втіха того варта.

Дивне це відчуття — бути стороннім спостерігачем, сидіти без діла й слухати, як цей чоловік робить свою справу. Мені подобалось, як він говорив — тихо і стримано. Я настільки звик до свого власного способу реклами польотів ("Нагорі гарантується різниця температури в мінус десять градусів! Люди, полиньмо туди, де ширяють тільки пташки та ангели! І все це лише за три долари, лише за дюжину двадцятип'ятицентовиків з вашого гамана чи кишені..."), що вже й забув, як це можна робити інакше.

Отак літаючи й принаджуючи пасажирів, завжди почуваєш напруження. Я звик до нього, та його не позбудешся: адже якщо я не катаю пасажирів, я не їм. Тепер, коли мій обід не залежав від наслідків цих переговорів, я міг розслабитись і спокійно спостерігати.

Те саме робила й дівчинка. Ця мала білявка з карими очима й поважним виразом обличчя була тут тільки тому, що тут був її дідусь. Літати вона не бажала.

Куди частіше трапляється якраз навпаки: охочі до польотів діти і обережні — дорослі. Коли для тебе це єдиний засіб існування, чуття на подібні ситуації надзвичайно загострюється, і я ладен був закластися, що

дівчинка не полетить з нами, навіть якщо ми умовлятимемо її до кінця літа.

— Котрий із вас, панове?.. — запитав чоловік. Шімода налив собі кухлик води.

— З вами полетить Річард. У мене ще обідня перерва. Якщо, звісно, ви не бажаєте зачекати.

— Ні, сер, я готовий рушати. Чи не могли б ми політати над моєю фермою?

— Авжеж, — запевнив я. — Лише покажіть, куди летіти, сер.

Я викинув з передньої кабіни "Фліта" свою похідну постіль, сумку з інструментом та куховарське причандалля і допоміг залізти туди пасажирові, пристебнув його до крісла і затягнув свій ремінь.

— Доне, крутоніть мені пропелер.

— Еге ж.

Він підійшов із своїм кухликом і став біля пропелера.

— Як вам треба?

— Форсаж і гальма. Обертайте повільно. Іскра вискочить прямо з ваших рук.

Коли хтось крутить пропелер "Фліта", він завжди робить це надто швидко, і через усілякі там складні причини двигун не запускається. Та цей чоловік крутонув його так вправно, неначе робив це все своє життя. Запалювальна пружина клацнула, свічки спрацювали в циліндрах і

старенький мотор загуркотів — усе напрочуд просто і легко. А Шімода повернувся до свого літака й завів розмову з дівчинкою.

У розгоні потужних кінських сил, у хурделиці сіна "Фліт" знявся в повітря і помалу видряпався на висоту у дві сотні футів (тепер, навіть якщо двигун і заглухне, ми спокійно сядемо в кукурудзу). П'ятсот футів (о, тепер у нас вистачить висоти, щоб повернути назад і сісти на ту ж таки сіножать... ще трохи, а там і пасовисько). Вісімсот футів. Можна вирівнюватись і летіти туди, куди показує пальцем цей чоловік — на південний захід, супроти вітру.

Ще три хвилини лету, і ми виписуємо коло над повіткою для машин. Корівник кольору розжареного вугілля, будинок кольору слонової кістки серед моря м'яти. Город із солодкою столовою кукурудзою, салатою, помідорами.

Коли ми робили розворот і фермерський будинок опинився немовби в рамці поміж крилами й розчалками "Фліта", мій пасажир нахилив голову вниз, ніби хотів здолати зустрічний потік повітря.

На ґанку з'явилася жінка у білому фартусі поверх блакитного плаття, замахала руками. Чоловік помахав їй у відповідь. Згодом вони захоплено говоритимуть проміж себе, як добре бачили одне одного крізь небеса.

Нарешті старий озирнувся і кивком голови дав зрозуміти, що з нього досить: мовляв, дякую, можна повертати назад.

Я зробив широке коло над Феррісом — хай знають про наші польоти — і по спіралі пішов на зниження до сіножаті, щоб показати місцевому люду, де саме відбувається дійство. А коли я, заклавши крутий віраж над кукурудзяним полем, уже заходив на посадку, назустріч мені шугонув угору "Тревел-ейр" і одразу ж узяв курс на ферму, над якою ми щойно пролетіли.

Якось я літав з групою — таким собі повітряним цирком, що мав у своєму складі п'ять однотипних літаків. І тепер мене на мить охоплює пам'ятне відтоді відчуття спільного діла: один літак з пасажирами відривається від землі, а інший приземляється.

Грунту ми торкнулися м'яко, з глухим поштовхом, тоді підрулили до віддаленого краю поля, ближче до путівця.

Двигун замовк, чоловік розстебнув ремінь безпеки, і я допоміг йому вилізти з кабіни. Він витягнув з кишені комбінезона гаман і, похитуючи головою, відлічив доларові банкноти.

— Оце таки прогулянка, синку!

— Атож. Ми торгуємо чесно.

— От хто торгує, то це твій друг. — Он як?

— Ще б пак. Цей твій друг продасть попіл самому дияволу. Ладен закластися, що продасть.

— Чому ви так думаєте?

— Через дівчисько, звісно. Щоб моя онука Сейра полетіла в аероплані?! — Говорячи, він спостерігав, як "Тревел-ейр" далекою сріблястою цяткою в повітрі кружляв понад фермою. А говорив таким тоном, яким розважливий господар відзначив би, що на сухій галузці на його подвір'ї раптом з'явився цвіт і водночас достигли яблука. — Сейра від самого народження до смерті боїться висоти. Аж криком кричить. Просто нажахана. Та вона радше голими руками полізе в осине гніздо, аніж на дерево. І на горище драбиною не підніметься, хай навіть повінь заливатиме подвір'я. Ця дівчинка чудово дає собі раду і з машинами, і з тваринами. Але висота — то для неї мов кара господня! І ось маєте — вона в небі.

Потім він пригадав давні часи, коли до них навідувались гастролери з Гейлс-берга і Монмауса, як літали вони на біпланах, достоту таких, як наші, і виробляли на них усілякі карколомні штуки в повітрі.

А я спостерігав, як далекий "Тревел-ейр" збільшується в розмірах, як знижується над полем по спіралі, як закладає віраж такої крутизни, на яку я б ніколи не наважився, маючи на борту дівчинку, що боїться висоти, як лине над кукурудзяним ланом, над дротяною огорожею і торкається сіножаті, приземлюючись на три точки, — мені аж дух забило, коли я це побачив. Певно Дональд Шімода не один рік відлітав, перш ніж навчився саджати свій "Тревел-ейр" у такий спосіб.

Літак підрулив до нашої стоянки. Пропелер м'яко клацнув і завмер. Я підійшов до нього впритул і пильно оглянув. Ані сліду жодної комахи. Найменшої мушки не знайшлося, щоб загинути від лопаті завдовжки вісім футів.

Я кинувся допомагати — розстебнув ремінь, відчинив дверцята передньої кабіни і показав дівчинці, куди ставити ногу, щоб не продавити перкаль на крилі.

— Ну як, сподобалось? — запитав я. Вона не звернула на мене ніякої уваги.

— Дідусю, я не боюся! Я не злякалася, правда? Наш будинок — наче ляльковий, і мама мені помахала, а Дон сказав, що боялась я тому, що колись впала й померла, а тепер я більше не повинна боятися! Я теж стану пілотом, дідусю. У мене буде аероплан, і я сама доглядатиму мотор, і скрізь літатиму, і кататиму людей! Я зможу? Правда ж?

Шімода всміхнувся до старого фермера і знизав плечима.

— Це він сказав тобі, що ти станеш пілотом, еге, Сейро?

— Ні, я сама. Ти ж знаєш, я вмію дати собі раду з моторами!

— Гаразд, обговоримо це з матір'ю. Нам уже час вертатися додому.

Обоє подякували нам, і одне побігло, а друге почвалало до пікапа, і обоє були вже зовсім інші після того, що сталося з ними в полі і у небі.

Тим часом до сіножаті під'їхало два автомобілі, потім ще, і так весь полудень прибували охочі поглянути згори на Ферріс. Ми зробили дванадцять чи тринадцять польотів у такому темпі, що пасажири ледь встигали вилазити з літаків, як до них уже забиралися інші. Після цього я побіг на бензозаправну станцію по автомобільний бензин для свого "Фліта". І знову з'явилися пасажири, тож пополудні ми літали без упину, і так тривало аж до заходу сонця.

Десь на дорожньому покажчику я бачив напис: "Населення — 200". Здається, до настання темряви ми перекатали їх усіх, а на додачу ще й скількись там немісцевого люду.

У тій метушні я забув розпитати Дона про Сейру і про те, що він їй казав. Чи він вигадав їй якусь побрехеньку, а чи й справді вірив у те, що колись вона впала й померла? Щоразу, як у нього змінювались пасажири, я пильно придивлявся до його літака. І щоразу бачив те саме: польоти не залишали на ньому жодного сліду, жодної подряпини, ні патьоків масла не з'являлося, ні масних плям, ні решток забитих комах. Може, Дон якимсь незбагненним чином уникав їх у польоті? А от мені доводилося витирати ті рештки з вітрового скла майже щогодини.

Коли ми припинили польоти, на обрії ще жевріла вузенька смужечка світла. Та на той час, як я напхав до своєї похідної плитки сухого кукурудзяного листя, намостив зверху вугільних брикетів і запалив вогонь, нас огорнула суцільна темрява. Полум'я вихоплювало з неї лише окремі деталі літаків та освітлювало золотаві клапті покосу.

Я зазирнув до своєї скриньки з припасами.

— Можу запропонувати суп, тушонку, спагеті, — мовив до Дона. — Є груші, є персики. Хочете персиків?

— Мені все одно, — м'яко мовив він. — Хоч є щось, хоч нічого.

— Друже, хіба ви не зголодніли? У нас був такий напружений день!

— Ви не запропонували мені нічого такого, аби я відчув себе голодним. От хіба що гарячої тушонки...

Я відкрив бляшанку тушонки своїм ножем — такими озброєні швейцарські офіцери-десантники, — а тоді бляшанку спагеті, і поставив обидві на плитку.

Мої кишені віддималися від грошей. То була для мене найприємніша пора дня. Діставши банкноти, я порахував їх, не завдаючи собі клопоту розправляти зібгані купюри. Набралося сто сорок сім доларів, і я почав обчислювати в голові, що для мене завжди чимала морока.

— Це... це... зараз, стривай... чотири і два в умі... сорок дев'ять польотів за день! Перебрати далеко за сотню доларів, Доне, і це ж тільки я зі своїм "Флітом"! А у вас має бути за дві сотні... ви ж здебільшого брали по двоє пасажирів?

— Здебільшого так, — підтвердив він, а тоді промовив: — Що ж до того вчителя, якого ви хотіли...

— Я не хочу ніякого вчителя, — сказав я. — Я рахую гроші! На них я можу прожити тиждень, хай би навіть мене сім днів поспіль мочило дощем! Дон поглянув на мене і всміхнувся.

— Коли закінчите купатися в своїх грошах, — мовив він, — то чи не передасте мені тушонку?

3

Гурти, юрби, маси людей. Людські потоки вирували навколо одного-однісінького чоловіка, що був епіцентром цієї веремії. Потім та маса перетворилася на океан, який ось-ось мав поглинути бідолаху. Та він не потонув, а пішов собі понад тим океаном і, посвистуючи, зник. Океан води став океаном трави. Білий із золотим "Тревел-ейр-4000" заходив на посадку. Він сів на траву, і пілот, вилізши з кабіни, розгорнув матер'яний плакат з написом: "Літайте — за три долари — літайте!"

Коли я прокинувся, була третя година ранку. Пам'ять цупко утримувала сон, і не знати чому це давало відчуття щастя. Я розплющив очі й побачив у тьмяному місячному світлі, що великий "Тревел-ейр" стоїть поруч з моїм "Флітом", а Шімода сидів на розгорнутій долі постелі, так само, як і тоді, коли я вперше його здибав, — прихилившись спиною до лівого колеса свого літака. Не те щоб я так уже виразно бачив його, а просто знав: він там.

— Привіт, Річарде, — спокійно мовив він у темряву. — Ну як, це прояснює вам, що діється?

— Що саме прояснює? — хрипко запитав я. Я ще не прокинувся від сну, отож і не подумав здивуватися, що він не спить.

— Ваш сон. Отой чоловік, і натовп, і аероплан, — терпляче відповів він. — Ви цікавилися мною? Отже, тепер ви знаєте. Еге ж? Навіть у газетах писали: "Дональд Шімода, якого нарекли механіком-месією, реальним втіленням божества в Америці, зникає з-перед очей двадцяти п'яти тисяч свідків!"

Це я пам'ятав. Великий шрифт, перша сторінка газети у вітрині якогось кіоску в Огайо. Там і прочитав.

— Дональд Шімода?

— До ваших послуг, — відгукнувся він. — Тепер ви знаєте, і надалі вам не треба сушити голову над тим, хто я такий. Ну, гаразд, будемо спати. Перед тим, як заснути, я довго думав про все те...

— А вам дозволено... хто б міг подумати... месія!.. Коли вже випало таке діло, треба рятувати світ, чи не так? І гадки не мав, що ви можете отак кидатися ключами й тікати. — Я сидів на обтічнику "Фліта" й розглядав свого дивовижного товариша. — Доне, ану киньте мені ключа на дев'ять шістнадцятих.

Він пошукав у моїй сумці і кинув мені ключа. Як було цього ранку й з іншими інструментами, так і "дев'ять шістнадцятих" уповільнив свій політ і завис на відстані фута від мого носа, плаваючи і обертаючись у повітрі, наче він анічогісінько не важив. А проте, тільки-но я його торкнувся, як він знову набув ваги в моїй лівій руці. То був звичайнісінький собі хромо-ванадієвий накидний гайковий авіаційний ключ. А втім, не такий уже й звичайний. Відтоді, як у мене в руках зламався дешевенький ключ сім восьмих, я придбав собі найкращий інструмент, про який тільки може мріяти людина, — так званий "Мертвий затиск", із заскочкою, що, як відомо кожному механікові, аж ніяк не є звичайним ключем. Він цілком міг бути відлитим із золота — така його ціна, але яка ж то втіха тримати його в руці й усвідомлювати, що він ніколи не зламається, хоч би там що.

— А чому не можна втекти? Звісно, що можна. Все можна облишити, якщо ти цього бажаєш і якщо впевнений у цьому. — Забавляючись, він підкидав і ловив викрутку "Філліпс". — От і я облишив своє месіанство, і коли говорю про це, ніби виправдовуючись, то, може, й справді є в чому. Але це краще, аніж робити далі те діло й ненавидіти його. Справжній месія не може ненавидіти нічого. Він вільний іти будь-якою дорогою,

якою тільки забажає. Та, власне, як і кожна людина. Всі ми — сини божі, або діти Сущого, або зримі образи Розуму, або... як хочеш нас назви.

Я зосереджено затягував болти на кришці циліндрів мотора Кіннера. Старенька "Б-5" — прекрасна гвинтомоторна група, але цим болтам аж свербить розкручуватись після кожної сотні політних годин, тож не вадить бодай на крок випереджати ці їхні підступи. От і тепер перший же болт, на який я накинув ключа, добровільно затягнувся на чверть оберта, і я тішився своєю завбачливістю: тим, що вирішив зранку, поки ще не було пасажирів, перевірити всі болти.

— Може воно й так, Доне, та мені здається, що месіанство має різнитися від іншого діла. Уявіть собі Христа, що взявся забивати цвяхи заради заробітку. Чи це тільки так дивно звучить?

Він замислився, намагаючись збагнути, до чого я веду.

— Не бачу сенсу у ваших міркуваннях. От що справді дивно, то це чому він не накивав п'ятами одразу ж, як вони почали називати його Спасителем. Замість негайно податися геть, він спробував переконувати їх логікою: "Гаразд, нехай я — син божий, але ж і всі ми — божі діти. Я — Спаситель, але ж і ви такі самі спасителі! Те, що роблю я, здатні робити й ви!" Кожна людина при здоровому глузді це зрозуміє.

На обтічнику було гаряче, та робота зовсім не обтяжувала мене. Що більше я хочу доконати якусь роботу, то менше вона мене обтяжує. Мене тішила свідомість того, що тепер циліндри не повідриваються від двигуна.

— Скажіть, що вам потрібен ще якийсь ключ, — мовив він.

— Ні, не потрібен. Що ж до вас, Шімодо, то я досить розвинена духовно людина, щоб вважати оці ваші трюки звичайнісінькими

фокусами, які показують на вечірках люди з помірно розвиненою душею. Або гіпнотизери-початківці.

— Гіпнотизери? Друже, ви добираєтеся до суті! Але ось що я вам скажу: краще бути гіпнотизером, аніж месією. Яке то нудне діло! Чому я не знав раніше, яким нудним воно буде?

— Ви знали, — розважливо мовив я. Він тільки розсміявся.

— Хіба ви ніколи не замислювалися, Доне, що після всього вам буде не зовсім просто втекти? Що життя нормальної людської істоти — не для вас? З цього він не сміявся.

— Звісно, ви маєте рацію, — сказав він, запустивши розчепірені пальці у свою чорну чуприну. — Досить затриматися десь більш як день чи два, і люди одразу ж здогадуються, що в тобі криється щось дивовижне. Починають хапати за руки, аби ти вилікував їх від раку, і не минає й тижня, як тебе знов оточує цілий натовп. Отож літак допомагає мені пересуватись, і це мене дуже влаштовує, бо ніхто ніколи не знає, звідки я прибув чи куди подамся.

— У вас попереду важчі часи, ніж ви собі уявляєте, Доне.

— Он як?

— А так. Увесь плин сучасного життя спрямований від матеріального до духовного… це повільний, дуже повільний… але справді величний рух. Особисто я не вірю, що світ дасть вам змогу залишатися на самоті.

— Але ж їм потрібен не я, а чудеса! Чудес я можу навчити будь-кого іншого, і хай собі буде месією. Я не застерігатиму про те, яке нудне це діло. Крім того, нема такої проблеми, від якої не можна втекти.

Я з'їхав з обтічника на покіс і заходився закручувати болти знизу на третьому і четвертому циліндрах. Не те, щоб усі вони порозкручувались, але декотрі з них зовсім не вадило підтягти.

— Це ви цитуєте песика Снупі? [Популярний персонаж мультфільмів і коміксів.]

— Красно дякую, але я цитую правду, де б її не здибав.

— Доне, ви не можете втекти від усього! А що, як і я почну вам поклонятись отут-таки? Що, як мені набридне морочитися з оцим двигуном, і я почну благати, щоб ви дали йому лад замість мене? Слухайте, віднині я віддаватиму вам усе, що зможу заробити від рана до темна, аби тільки ви навчили мене ширяти в повітрі! А не захочете, то я знатиму, що, звертаючись до вас, слід починати з молитви: Святий ти наш, що зійшов сюди, аби полегшити мені мій тягар...

Він лише посміхнувся. Мені й досі здається, що він так і не збагнув, що йому не судилося втекти. Одначе, як про це міг знати я, коли не знав він?

— Чи уявили ви собі цілком усю картину? Як ото у фільмі про Індію? Вирує людське море, мільярди рук тягнуться до вас, квіти і фіміам, золоті постаменти із тканими сріблом килимами, на які ви ступаєте, щоб проректи своє слово?

— Ні, аж ніяк. Ще перед тим, як просити собі призначення, я вже знав, що мені такого не знести. Отож і обрав Сполучені Штати і ось що маю: ті ж таки юрби людей.

Згадувати про це йому було боляче, і я відчув провину за те, що завів таку розмову.

Він сидів на покосі й говорив, ніби дивлячись крізь мене:

— Ось що я хотів би сказати в ім'я Господа нашого: коли ти так сильно жадаєш свободи і радості, то хіба не можеш збагнути, що вони не десь там поза тобою? Скажи: я маю їх. І ти матимеш їх! Чини так, ніби вони твої, — і вони твої! Річарде, скажіть мені — що в цьому аж такого недосяжного? Та вони й слухати не хочуть! Чудеса їм подавай. Подібно до того, як вони йдуть на автомобільні перегони, аби побачити катастрофи, так і до мене сунуть по чудеса. Спочатку це розчаровує, а згодом викликає нудьгу. Не уявляю собі, як витримують це інші месії.

— Коли так дивитися, то діло й справді втрачає свою привабливість, — зауважив я, затягуючи останній болт. — Куди нам сьогодні лежить дорога?

Дон підійшов до моєї кабіни і замість того, щоб очистити вітрове скло від решток комашні, провів над ним рукою... і раптом ці розбиті вщент істоти ожили й полетіли собі геть. Чільне скло його літака не потребувало чищення, і я, звісно, вже дотямив, що й двигун його міг обійтися без догляду.

— Не знаю, — сказав він. — Не знаю, куди нам лежить дорога.

— Як це розуміти? Вам же відоме минуле й майбутнє всього сущого. Ви достеменно знаєте, куди ми маємо вирушити. Він зітхнув.

— Воно-то так. Але я намагаюсь про це не думати.

Перед тим, морочачись із циліндрами, я міркував собі: гей-гей, усе, що мені треба, то це не розлучатися з цим чоловіком — і я не знатиму ніяких проблем, зі мною не скоїться нічого лихого, і все буде просто чудово. Одначе тон, яким він мовив: "Але я намагаюсь про це не думати", — змусив мене пригадати, що сталося з іншими месіями, посланими в цей світ. Здоровий глузд волав до мене: здіймайсь у повітря, одразу ж повертай на південь і лети геть від цієї людини, лети якнайдалі, так далеко, як тільки подужаєш. Проте, як я вже згадував, у моїй роботі

часом почуваєш себе надто самотнім, аби нехтувати зустрічним, з яким можна погомоніти і який до того ж здатен відрізнити елерон від вертикального стабілізатора.

Атож, краще було б мені повернути на південь, але, злетівши, ми взяли курс на північний схід — назустріч майбутньому, про яке він намагався не думати.

4

— Де ви всього цього навчилися, Доне? Ви так багато знаєте! Чи, може, мені це тільки здається? Ні. Знаєте ви багато. І все завдяки досвіду? Чи вас якось готували на роль Учителя?

— Тобі дають книгу, і ти читаєш.

Я повісив на розчалку щойно випрану шовкову хустину і витріщився на нього:

— Книгу?!

— "Підручник Спасителя". Це — своєрідна біблія для Вчителів. Десь у мене був примірник, якщо вас цікавить.

— Так, звісно! Ви маєте на увазі звичайну книгу, що підказує вам?..

Якусь хвилю він порпався в багажнику — у "Тревел-ейра" він одразу ж за підголівником — і видобув звідти невеличку книжку в оправі, що мала вигляд замшевої.

Посібник Месії

Нагадування для розвиненої душі

— Що ви мали на увазі, коли сказали: "Підручник Спасителя"? Це ж "Посібник Месії".

— Що так, що так — хіба не однаково?

Він почав збирати порозкидані довкола літака речі, наче настав час збиратися в політ.

Я гортав сторінки книжки. То була збірка афоризмів і стислих приписів.

Перспектива —

скористайся нею або облиш її.

Якщо ти звернувся до цієї сторінки,

значить ти забуваєш: усе, що

діється навколо тебе, не є

реальністю.

Подумай про це.

Пам'ятай, звідки ти прийшов,

куди йдеш, а передовсім — чому ти

створив халепу, в яку втрапив.

Пам'ятай, що конатимеш жахливою смертю.

Все це — добра підготовка, і ти дістанеш

від неї більше втіхи, якщо

зберігатимеш ці факти у своїй

свідомості.

А проте, сприймай свою смерть досить поважно.

Якщо ти сміятимешся дорогою до місця твоєї страти —

це, як на загал, буде незрозумілим для менш розвинених

створінь, і вони називатимуть

тебе божевільним.

— Ви прочитали оте — про втрату перспективи, Доне?

— Ні.

— Там говориться, що людина має сконати жахливою смертю.

— Це зовсім не обов'язково. Залежить від обставин. І від того, чи відчуває людина бажання залагоджувати справи.

— А ви конатимете жахливою смертю?

— Не знаю. В цьому не так багато сенсу, особливо тепер, коли я покинув те діло. Невеличке спокійне вознесіння — цього має бути досить. Вирішу за кілька тижнів: коли завершу те, заради чого прийшов.

Я сприйняв це за жарт — адже Дон не раз уже так жартував. Не знав я тоді, що він говорив про ті кілька тижнів цілком серйозно.

Я знову заглибився в книжку: мені здавалося, що саме такого знання потребує Вчитель.

Пізнавати —

це навчатися того,

що ти вже знаєш.

Діяти — це демонструвати,

що ти це знаєш.

Навчати інших — це нагадувати їм,

що вони знають усе так само, як і ти.

Всі ви — учні, виконавці,

вчителі.

Єдиний твій обов'язок

у будь-якому з життів — бути

праведним перед самим собою.

Бути праведним перед кимось або чимось іншим

не тільки неможливо —

це ознака фальшивості

месії.

Найпростіші запитання —

водночас і найглибші.

Де ти народився? Де твій дім?

Куди ти йдеш? Що ти робиш?

Замислюйся над цим

час від часу

і спостерігай за тим,

як змінюються відповіді.

Найкраще

ти навчаєш того,

чого найбільше потребуєш

навчитися сам.

— Річарде, вам наче мову одібрало, — сказав Шімода, так ніби йому кортіло поговорити зі мною.

— Еге ж, — озвався я не полишаючи читати. Якщо ця книга призначена тільки для Вчителів, я не мав наміру відриватися від неї.

Живи так,

щоб ніколи не соромитись, як

щось сказане чи зроблене

тобою стане відомим

у світі —

навіть, якщо ті відомості

будуть неправдиві.

Твої друзі

пізнають тебе краще

в перші хвилини зустрічі,

аніж твої знайомі зможуть

пізнати тебе

за тисячу років.

Найкращий спосіб уникнути

відповідальності —

це сказати: "На мені лежить

відповідальність".

Я завважив у тій книжці ще одну дивину.

— Доне, на сторінках немає номерів.

— Немає, — підтвердив він. — Просто розгортаєш її — і там саме те, що тобі потрібно.

— Чарівна книга!

— Ні. З будь-якою книгою можна так. Навіть із старою газетою, якщо читати досить уважно. Хіба не траплялося, що замислившись над якоюсь проблемою, ви розгортали першу-ліпшу книгу, яка тільки була напохваті, і раптом прозрівали од того, що вона вам говорила?

— Ні.

— Ну то спробуйте колись.

Я спробував. Заплющив очі і намагався уявити собі, що ж зі мною станеться, якщо я й надалі подорожуватиму з цим дивовижним чоловіком. Його товариство тішило мене, але я не міг позбутися відчуття, ніби щось аж ніяк не втішне має скоїтися з ним найближчим часом, і мені дуже не хотілося бути цьому свідком. З такою думкою я розгорнув книжку, все ще не розплющуючи очей, потім розплющив їх і прочитав:

Через усе твоє життя

тебе веде

внутрішня жага пізнання —

ця неспокійна духовна сутність,

яка і є твоїм справжнім "я".

Не відвертайся

від можливих різновидів майбутнього,

аж поки не пересвідчишся, що в них

немає чого навчитися.

Ти завжди вільний

змінити свій вибір

і обрати інше майбутнє

чи інше

минуле.

Обрати інше минуле? Буквально чи образно? Як це зрозуміти?..

— Схоже на те, Доне, що мій розум розладнався. Не знаю, чи здатен я навчитися такого.

— Практика. Трохи теорії і багато практики, — сказав він. — На це потрібно десь півтора тижня.

— Півтора тижня?

— Еге ж. Повірте у те, що знаєте всі відповіді, і ви знатимете усі відповіді. Повірте у те, що ви Вчитель, і ви — станете ним.

— Я ніколи не казав, що хочу бути Вчителем.

— Ваша правда, — мовив він. — Не казав.

Посібник я залишив у себе, і Дон так і не попросив його повернути.

5

Для процвітання на Середньому Заході фермерові потрібна добра земля. Так само й мандрівним пілотам, їм треба триматися ближче до своїх клієнтів, а для цього підшуковувати гарні майданчики неподалік від населених пунктів. Щойно викошені луки, сіножаті, лани пшениці або вівса, і щоб жодних тобі корів, які так і тягнуться покуштувати на зуб тканину з крила чи хвоста літака; бажано, щоб поблизу тих майданчиків пролягали автомобільні дороги, а в огорожах були проходи для людей, до того ж місце має бути таке, щоб літаку ніде не доводилося пролітати низько над будівлями, і досить рівне, щоб літак не розсипався на друзки, котячись по землі із швидкістю п'ятдесят миль на годину, і досить довге, щоб на ньому можна було безпечно злітати й приземлятися в ці спекотні дні у розпалі літа; і, звісно, потрібен ще дозвіл власника землі на оті польоти.

Саме про це я й думав того суботнього ранку, коли ми летіли на північ, Месія і я. Попід нами, на відстані в тисячу футів, пропливала зелена й золота земля. "Тревел-ейр" Дональда Шімоди гуркотів поблизу мого правого крила, пускаючи на волю снопи сонячних зайчиків, що зіскакували з його дзеркальної поверхні. Гарний літак, подумав я, але трохи завеликий як для справжньої важкої праці мандрівних пілотів. Так, він може взяти на борт одразу двох пасажирів, але ж і важить він удвічі більше за "Фліт", отож потребує значно більшого майданчика, аби відірватися від землі й повернутися на неї. Колись і в мене був "Тревел-

ейр", та зрештою я поміняв його на "Фліт", який може вдовольнитися й крихітними майданчиками, що їх куди легше знаходити поблизу містечок і селищ. З "Флітом" я міг працювати на галявині в п'ятсот футів, тоді як "Тревел-ейр" вимагав простору в тисячу — тисячу триста футів. Приставши до цього чоловіка, подумав я, ти зв'яжеш себе розмірами майданчиків, потрібних його літакові.

І справді, тієї ж миті, як мені сяйнула ця думка, я помітив невеличкий охайний випас для худоби поблизу містечка, над яким ми саме пролітали. Звичайна фермерська ділянка завдовжки в тисячу триста двадцять футів, поділена навпіл. Другу її половину, певно, продали місцевій громаді під бейсбольний майданчик.

Знаючи, що літак Шімоди приземлитися там не зможе, я поклав свою легку машину на ліве крило, трохи догори носом, і, утримуючи двигун на малих обертах, з граційністю сталевого сейфа пірнув у напрямі бейсбольного майданчика. "Фліт" торкнувся трави одразу ж за огорожею, що відокремлювала ліву частину ділянки. Я трохи підрулив до повної зупинки, залишивши поруч із собою чимало вільного місця. Все, чого я прагнув, — це влаштувати невеличку виставу, продемонструвати можливості "Фліта", коли його ведуть належним чином.

Я дав газ, розвертаючись для зльоту. Та тільки-но підготувався до розбігу, як побачив, що й "Тревел-ейр" заходить на посадку. Хвіст униз, праве крило догори — він скидався на величного й елегантного кондора, який зібрався сісти на шорстку траву.

Він був уже низько й летів повільно, тож волосся на моїй потилиці піднялося дибом: ще трохи — і я стану свідком катастрофи. Аби приземлитися за огорожею, "Тревел-ейр" має утримувати швидкість щонайменше шістдесят миль на годину, Трохи повільніше — і літак, утративши швидкість до п'ятдесяти миль, каменем упаде на землю. Та натомість я побачив, як білий із золотим біплан завис у повітрі. Звісно, не буквально завис — він летів зі швидкістю, не більшою за тридцять миль, а щоб ви знали, літак, який "застрягає" на п'ятдесяти, практично

зупиняється в повітрі. А потім я почув шерех, і "Тревел-ейр" сів на три точки. Йому вистачило половини чи, може, трьох чвертей площі, на якій приземлився "Фліт".

Я мовчки сидів у кабіні й спостерігав, як Дон підрулює до мене і вимикає двигун. А я тільки витріщав очі й не міг здобутися на жодне слово.

— Гарний майданчик ви знайшли! І до містечка близько, еге? — звернувся до мене Дон, так наче нічого й не сталося.

Наші перші клієнти — два хлопці на мотоциклі "хонда" — видимо зацікавились тим, що відбувається на їхніх очах.

— Що значить близько до містечка? — прокричав я, перекриваючи гуркіт од двигуна, який усе ще лунав у моїх вухах.

— Ну, рукою подати.

— Та ні, я не те. Як розуміти це приземлення? Як ти зміг посадити "Тревел-ейр"?

Дон підморгнув мені:

— Чари!

— Ні, Доне... справді! Я ж бачив, як ти приземлився!

Він добре бачив, який я вражений — і то не просто від страху.

— Річарде, ти хочеш знати, чому ширяють у повітрі гайкові ключі, як зцілювати від усіх хвороб, перетворювати воду на вино, ходити по хвилях

і саджати "Тревел-ейр" на стофутовому майданчику? Ти хочеш знати, в чому секрет усіх цих чудес?

У мене було таке відчуття, наче він націлив на мене лазер.

— Я хочу знати, як ти тут приземлився...

— Слухай-но! — гукнув він через безодню, що розділяла нас. —Що таке цей світ? І все в ньому? Ілюзії, Річарде! Кожна його часточка — ілюзорна! Це ти розумієш?

Тепер він не підморгував і не всміхався, так наче раптом розгнівався на мене через те, що я не відав цього раніше, ще хтозна-відколи.

Мотоцикл зупинився біля хвоста його літака — хлопцям не терпілося політати.

— Гаразд, — тільки й спромігся вимовити я. — Ілюзії то й ілюзії.

Хлопці полетіли з ним, а мені належало знайти власника ділянки, перше ніж він знайде нас, і попросити в нього дозволу скористатися з його випасу для польотів.

Єдино можливий спосіб описати зльоти й посадки, що їх того дня робив літак Шімоди, — це припустити, ніби він був лише підробкою під "Тревел-ейр". Скажімо, ніби то був "Е-2" чи вертоліт, що його убрали в шати "Тревел-ейра". Для мене набагато легше було сприйняти те, що гайковий ключ дев'ять шістнадцятих плаває в повітрі, наче невагомий, аніж зберігати спокій, спостерігаючи, як злітає важкий біплан з двома пасажирами на борту із швидкістю тридцять миль на годину. Одна річ — вірити в вознесіння, коли ти його бачиш, і зовсім інша — вірити в чудеса.

Я затято розмірковував над Доновими словами. Ілюзії. Хтось говорив про це раніше... у моєму дитинстві, коли я навчався фокусів. Це говорили

фокусники! Вони обережно переконували нас: "Погляньте, те, що ви зараз побачите, зовсім не чудо, і не чаклування. Насправді це — ілюзія чуда". Потім вони виймали канделябр із волоського горіха і обертали слона на тенісну ракетку.

У спалаху проникливості я витяг з кишені "Посібник Месії" і розгорнув його. На сторінці було лише два речення.

Не існує проблеми,

яка б не несла тобі

дарунка.

Ти шукаєш проблем,

тому що тобі потрібні

їхні дарунки.

Не можу пояснити чому, але ці слова полегшили моє замішання. Я прочитав їх ще до того, як збагнув, що мої очі заплющені.

Містечко називалося Трой, і той випас обіцяв бути для нас не менш гостинним, ніж була сіножать у Феррісі. Але у Феррісі я відчував певний спокій, а тут повітря немовби загусло від напруги, що мені аж ніяк не подобалось.

Політ — ця чи не єдина в житті наших пасажирів пригода — був для мене повсякденним ділом, що його тепер затьмарював отой незбагненний неспокій. Моєю пригодою був цей дивовижний чоловік, неймовірний спосіб, у який він примушував літати свій біплан, і чудернацькі слова, що ними він послуговувався для пояснень.

Жителі Троя були приголомшені чудесними польотами "Тревел-ейра" не більше, ніж був би я, коли б почув, як ополудні задзвонив котрийсь із міських дзвонів, що мовчав останні шістдесят років. Вони просто не відали, що на їхніх очах діється неможливе.

— Дякуємо за політ, — казали вони.

— Оце і все, чим ви заробляєте собі на життя?.. Хіба ви ніде не працюєте?..

— А чому ви обрали таке маленьке містечко, як Трой?..

— Слухай, Джеррі, твоя ферма не більша за коробку від черевиків!..

Пополудні в нас було чимало клопоту. Багато людей приходило політати, і ми мали заробити багато грошей. І все ж таки внутрішній голос підказував мені: виплутуйся з цієї халепи і тікай звідси. Я не раз нехтував такі попередження раніше і потім завжди шкодував.

Близько третьої години я заглушив двигун: треба було заправляти бак, і я двічі сходив з двома п'ятигалоновими каністрами по автомобільний бензин до колонки Скеллі. Зненацька мене наче вдарило: я ж іще жодного разу не бачив, щоб "Тревел-ейр" заправлявся пальним. Шімода не заливав бензином бак свого літака відтоді, як ми зустрілися в Феррісі, і я на власні очі бачив, як він літав на цій машині сім годин і вже розпочав восьму без краплини бензину чи масла. І хоч я знав, що він добра людина й не завдасть мені лиха, я знову злякався. Якщо ви поставите собі за мету суворо ощадити пальне, до мінімуму збавлятимете оберти, а суміш для крейсерської швидкості буде гранично збідненою, то й тоді ви зможете утримати "Тревел-ейр" у повітрі лише п'ять годин. Але не вісім. І яких — безперервних зльотів і посадок.

Тим часом як я наповнював бензином бак у центральному відсіку і заливав ще кварту масла в двигун, Шімода й далі без угаву літав та літав.

На полі вишикувалася черга охочих, і він видимо не хотів їх розчаровувати.

Я вибрав хвилину, коли він допомагав черговому пасажирові та його дружині залізти до передньої кабіни. Чимдуж намагаючись, щоб мій голос звучав спокійно і незворушно, я запитав:

— Доне, як у тебе з пальним? Бензин потрібен? — Я стояв біля крила з порожньою п'ятигалоновою каністрою в руці.

Він поглянув мені просто в очі й спохмурнів, видимо спантеличений, так наче я запитав, чи потрібне йому повітря, щоб дихати.

— Ні, — відказав він, і я відчув себе недолугим учнем із задньої парти. — Ні, Річарде, ніякий бензин мені не потрібний.

Це мене роздратувало, бо я ж таки трохи розуміюся на авіаційних моторах і пальному.

— Ну гаразд, — ущипливо мовив я, — а може, трохи урану? Він засміявся й одразу ж полагіднів.

— Ні, дякую. Я заправився ним торік.

Він знову заліз до пілотської кабіни і вирушив зі своїми пасажирами в новий надприродно уповільнений зліт.

Найдужче мені хотілось, щоб люди одразу ж повернулися до себе додому, а ми швиденько забралися звідти геть. Пасажири там чи не пасажири — а мені треба тікати. Все, чого я прагнув, то це злетіти і знайти велике вільне поле якомога далі від людей, щоб просто сидіти там, мислити і записувати в бортовому журналі, що зі мною сталось, а потім спробувати відшукати В цьому бодай якийсь сенс.

Поки Шімода приземлявся, я вийшов з "Фліта" трохи розім'яти ноги. Тоді підступив до його кабіни й потрапив у струмінь повітря від пропелера потужного мотора.

— З мене досить, Доне. Налітався донесхочу. Тепер поживу сам собі. Приземлюся десь далеко від міста і трохи перепочину. А з тобою літалося непогано, весело. Може, ще колись побачимось. О'кей?

Він і оком не змигнув.

— Зроблю ще один політ, і рушимо разом. Бачиш, на мене чекає хлопчина.

— Гаразд.

Молодик покірно сидів у пошарпаній інвалідній колясці, яку прикотили до поля від самого містечка. Він справляв враження розламаної на шматки істоти, що її впресувала в сидіння якась невідома сила надтяжіння. Проте він бажав політати. Товклися там і інші люди. Душ сорок чи п'ятдесят. Хто сидів у машинах, а хто стояв поруч і з відвертою цікавістю чекав побачити, як Дон витягатиме хлопця з коляски й пакуватиме до літака.

Та Дон цим не переймався.

— Хочеш злетіти?

Каліка всміхнувся спотвореною усмішкою і закивав на всі боки.

— То й злетимо, а чого ж, — мовив Дон спокійним тоном тренера, що звертається до гравця, який засидівся на лаві запасних і якому саме настала черга виходити на поле. Якщо, озираючись назад, і шукати в тій хвилині чогось дивовижного, то це була напруга, з якою він це сказав: наче й недбало, але водночас владно, так, щоб той молодик зараз же

підвівся й самотужки забравсь до літака, і то без будь-яких виправдувань. А все, що сталося по тому, справляло таке враження, ніби хлопець тільки грав роль каліки й тепер закінчував свою останню сцену. Достоту як у театральній виставі. Принаймні такий вигляд усе те мало збоку. Оте надтяжіння враз зникло, так мовби його ніколи й не існувало. Хлопець вискочив з коляски, як корок з пляшки шампанського, і, зачудований сам із себе, побіг до літака.

Я стояв поруч, і до мене долинув його голос.

— Що ви зробили? — шепотів він. — Що ви зі мною зробили?

— Ти збираєшся летіти чи ні? — запитав Дон. — Плата — три долари. Гроші, будь ласка, наперед.

— Я лечу! — вигукнув молодик.

Шімода не допомагав йому залазити до передньої кабіни, як він звично робив це з іншими пасажирами.

Люди повиходили з автомобілів. Навколо розлігся приглушений гомін багатьох голосів. А потім запала тиша. Відтоді, як одинадцять років тому вантажівка шубовснула з моста у воду, цей молодик не ступив самостійно жодного кроку. І тепер він нагадував дитину, яка зробила собі крила з простирадла.

Зрештою він видряпався до кабіни і ковзнув у крісло, недоладно вимахуючи руками, неначе вони були призначені для того, аби ними бавитись.

Перед тим, як хтось із натовпу спромігся вимовити бодай слово, Дон натиснув на акселератор і "Тревел-ейр" покотився просто в небо, плавно обминаючи дерева й майже прямовисно беручись угору.

Чи може хвилина бути щасливою і водночас моторошною? Так! Хвилини йшли одна за одною. Тут був і безмежний подив з чудесного зцілення каліки, що, судячи з вигляду, цілком на це заслуговував, і водночас тривожне передчуття чогось лихого, що мало статися, як тільки ті двоє спустяться на землю. Натовп наче зав'язали у тугий вузол чекання, а це не віщувало нічого доброго. Хвилини спливали, і всі очі свердлили маленький біплан, який безтурботно ширяв собі у сонячних променях, і глухе насильство нуртувало, накопичувалось і рвалося назовні.

Виписавши в повітрі кілька вісімок, "Тревел-ейр" почав знижуватись по компактній спіралі й пролетів над огорожею, мов забарна й гуркітлива летюча тарілка. Якби Дон керувався здоровим глуздом, то випустив би свого пасажира десь далі від натовпу, хутко злетів би собі й зник у небі. Тим часом людей прибувало. Якась жінка бігла до місця, де мав сісти літак, штовхаючи перед себе ще одну інвалідну коляску.

Дон керував навпростець до натовпу. Розвернувши літак пропелером від людей, він заглушив мотор. Суцільною масою всі посунули до кабіни. На мить мені здалося, що вони вже шматують перкаль, аби швидше дістатися Дона та його пасажира.

Чи повівся я, як боягуз? Не знаю. Я підійшов до свого "Фліта", підкачав бензину, ввімкнув запалювання й крутонув пропелер, щоб запустити двигун. Потім заліз до кабіни, розвернув літак проти вітру й злетів. В останню мить я побачив, що Дональд Шімода сидить на краю кабіни, а розбурханий натовп оточує його.

Я повернув на схід, потім на південний схід. Час минав, і нарешті я здибав велике поле з деревами для затінку та джерелом питної води, де й приземлився на ночівлю. Те поле було далеко від будь-якого людського житла.

І сьогодні не можу собі пояснити, що тоді накотило на мене. Певно, було це оте знайоме кожному з нас фатальне відчуття, і воно погнало мене геть, якнайдалі навіть від такої дивовижної та цікавої людини, як Дональд Шімода. Якби мені випало побрататися з лихою долею, то й у самого Месії забракло б могутності, щоб примусити мене залишитися десь поблизу.

У полі було тихо. Мовчазний величезний луг, відкритий небу... і дзюркіт маленького струмочка — щоб його почути, треба було добряче напружити слух. Я знову був на самоті. Людина звикає до самотності, але поруште цей звичай бодай на один день — і вам доведеться призвичаюватись до цього знов із самого початку.

— О'кей, до часу то була непогана розвага, — мовив я вголос, щоб почув увесь луг. З тим Дональдом було весело і, можливо, я міг би багато чого в нього навчитися. Але хоч як там є, а з мене досить отих гуртів людей, навіть якщо вони щасливі... А коли вони настрахані, то спроможні на одне з двох — або розпинати або поклонятися. Даруйте ласкаво, але ні те, ні те мені не підходить!

І тут я спіймав себе на слові: так міг сказати саме Дональд Шімода. І чого це він там залишився? Навіть мене опосіло передчуття, що наказувало тікати звідти мерщій, а я ж ніякий не Месія.

Ілюзії? Що він мав на увазі? Це важило більше за все, що він говорив і робив. Он з яким запалом сказав він тоді: "Усе це — ілюзії!" — так ніби збирався втовкмачити цю думку в мою голову силоміць. Атож, це була таки справжня проблема; і я потребував її дарів, але й досі не відав, що воно означає.

Я розпалив багаття і підігрів на ньому залишки вчорашнього обіду, які умовно можна було назвати гуляшем: там було всього потроху — і шматочки м'яса, і соєві боби, і суха локшина, і навіть дві сосиски, які не вадило перекип'ятити. Поруч з ящиком для харчів лежала сумка з

інструментами. Без будь-якої видимої причини я дістав з неї ключа дев'ять шістнадцятих і почав розглядати, потім дбайливо витер його і помішав ним свій "гуляш".

Нагадаю, був я на самоті, і ніхто не міг спостерігати за мною, отож задля розваги я спробував пожбурнути ключа в повітря так, як робив Дон. Коли я підкидав ключа просто вгору і при цьому примружував очі, він зупинявся у верхній точці перед тим, як почати падати, і в цю мить на якусь частку секунди в мене виникало таке відчуття, ніби ключ плаває в повітрі. Та тільки-но він падав на траву чи на моє коліно, ефект швидко розвіювався. Цей же таки ключ... І як Шімода це робив?

Коли все це ілюзія, містере Шімода, тоді що таке реальність? І коли саме життя — ілюзія, навіщо взагалі ми живемо? Нарешті я відступив — підкинув ключа ще кілька разів і покинув. А покинувши, досить несподівано зрадів: мене огорнула якась щаслива хвиля приємного настрою — добре, що я зараз там, де я є, добре, що знаю те, що знаю, хоча й не можу знайти відповідь на всі запитання, ба й пояснення кільком ілюзіям.

Залишаючись на самоті, я іноді наспівую. "Гей, я і оце моє чудо... — виводив я, поплескуючи крило "Фліта" у нападі правдивої любові до своєї машини (не забувайте, ніхто не міг мене почути). — Разом ми ширяємо в небі... літаємо понад ланами, аж поки один з нас не схибить... — Мелодію і слова я створював навмання. — Та схиблю не я, а ти, моє чудо... коли вийдуть з ладу СВІЧКИ... і тоді я просто припну тебе на мотузку й потягну тебе в небо, і ми знов політаємо... Ми знов політаємо..."

Коли відчуваю снагу і щастя, я можу складати такі вірші без кінця, бо римою нехтую. Проблеми Месії мене більш не обходили; я не міг з'ясувати собі, хто він такий і чого прагне, отож перестав і пробувати, і, гадаю, саме це зробило мене щасливим.

Десь близько десятої багаття догоріло. Як і моя пісня.

"Хоч де б ти був, Дональде Шімодо, — сказав я подумки, розстеляючи ковдру під крилом "Фліта", — бажаю тобі щасливих польотів і ніяких збіговиськ. Якщо це те, чого ти прагнеш. Ні, забираю свої слова назад. Зичу тобі, дорогий самотній Месіє, знайти те, чого ти хочеш, хоч би що воно було".

Коли я стягував з себе сорочку, Дональдів посібник випав з кишені, і я прочитав там, де він розгорнувся:

Пута,

що зв'язують вашу справжню родину, —

не спільна кров,

а повага і радість,

яку ви знаходите в житті одне одного.

Члени однієї родини

рідко виростають

під тим самим

дахом.

Я не дотямив, яким чином це може стосуватись мене, тож вирішив не давати надалі цій книжці підміняти мої власні думки. Я покрутився під ковдрою і відключився, як ото вимикається електрична лампочка. Зігрітий і безжурний, лежав я під небом з тисячами зірок, які, може, й були ілюзіями, проте ілюзіями прекрасними. І це поза всяким сумнівом.

Коли я прокинувся, саме сходило сонце. Породжуючи золоті тіні, займалося світло. Та не світло пробудило мене — щось напрочуд м'яко торкалося моєї голови. Я подумав, що то соломинка зачепилась у чуприні, потім мені здалося, ніби це жук, і я рвучко хряснув по ньому і... забив руку. Накидний гайковий ключ дев'ять шістнадцятих являє собою доволі важкий шматок металу, і не варто бити по ньому з усього розмаху. Прокинувся я, зрозуміло, вмить. Ключ звалився з елеронного шарніра, на мить зник у траві, потім знову велично проплив у повітрі, а тоді вже пірнув униз, на землю, де й залишився. Спостерігав я все те, уже цілком прокинувшись. А коли я надумав його підняти, це був той-таки ключ дев'ять шістнадцятих. Інструмент, який я знав і любив, такий самий важкий і так само, як завжди, готовий повідкручувати голови всім тим паскудним болтам і гайкам.

— Хай йому чорт!

Я ніколи не згадував пекла або чортів — так повелося ще з дитинства. Але цього разу я неабияк розгубився, тож інших слів у мене просто не знайшлось. Що сталося з моїм ключем? Дональд Шімода був далеко звідси, щонайменше за п'ятдесят миль за обрієм. Я підняв ключа, пильно оглянув його, зважив на руці, відчуваючи себе доісторичною мавпою, яка не може зрозуміти, як перед її очима обертається колесо. За цим мала бути прихована вельми проста причина.

Роздратований своєю безпорадністю, я зрештою здався, поклав ключ до сумки з інструментами й розпалив вогонь, щоб спекти свій саморобний хліб. Мені нікуди було поспішати. Як захочу, то залишусь тут і на цілий день.

Хліб піднявся на моїй похідній сковорідці, і його можна було знімати, коли це із заходу долинув добре знайомий мені звук.

Аж ніяк не могло бути, щоб він належав літакові Шімоди, — хто ж би то вистежив мене саме на оцьому полі, одному з тисяч таких самих ланів

на Середньому Заході. Але я знав, що то він, і почав насвистувати, наглядаючи водночас і за хлібом, і за небом, та ще й намагаючись доти, доки він приземлиться, придумати якісь спокійні, розважливі слова.

Звісно, то був таки "Тревел-ейр". Він низько пройшов над "Флітом", потім зробив надто крутий показний розворот, легко ковзнув униз і приземлився зі швидкістю шістдесят миль на годину — з такою швидкістю і має сідати "Тревел-ейр". Дон підрулив ближче й заглушив мотор. Я мовчав. Помахав рукою, але не озвавсь ані словом. Лише насвистувати перестав.

Він виліз із кабіни й підійшов до мене:

— Привіт, Річарде.

— Запізнюєшся, — зауважив я. — Хліб майже підгорів.

— Вибачай.

Я подав йому кухлик джерельної води й бляшану тарілку з половиною хлібини та шматком маргарину.

— Як воно було? — запитав я.

— Все гаразд, — відповів він з блискавичною напівпосмішкою. — Я втік, прихопивши з собою своє життя.

— Я сумнівався, що тобі в цьому поталанить.

Якийсь час він мовчки їв.

— Знаєш, — мовив він, добре роздивившись свою страву, — це просто-таки жахливе їство.

— Ніхто не примушує тебе їсти мій хліб, — сердито відказав я. — Чого це всім не до вподоби мій хліб? Нікому не смакує мій хліб! Поясни, Небесний Учителю, чому це так?

— Гаразд, — усміхнувся він, — скажу тобі, як сказав би Бог, ось що: ти віриш, що твій хліб добрий, і тому він смакує тобі. А покуштуй його без глибокої віри в те, в що увірував, і сприйматимеш його як... ну, щось ніби вогонь... після потопу... в млині. Тобі так не здається? А траву, ти, певно, додав для смаку?

— Вибачай. Випадково випала з рукава. А тобі не здається, що сам хліб, а не трава чи там трохи обвуглена скоринка... тобто хліб, як такий... чи не думаєш ти, що він...

— Жахливий, — мовив Дон, повертаючи мені все, крім відкушеного ним шматка. — Я радше голодуватиму. У тебе залишились персики?

— В ящику.

Як же він розшукав мене на цьому полі? Розмах крил у двадцять вісім футів — не такий уже й легкий орієнтир посеред прерій та фермерських ланів, що розляглися на десятки тисяч миль. Особливо, коли тобі в очі світить сонце. Та я заприсягся собі не розпитувати. Тільки якщо сам захоче розповісти.

— Як ти знайшов мене? — запитав я. — Адже я міг приземлитися де завгодно.

Він відкрив бляшанку ножем і ним же почав наколювати персики та вкидати їх до рота — а це зовсім не легкий трюк.

— Подібні притягують подібних, — пробурмотів він, і скибочка персика втекла з його ножа.

— Он як?

— Космічний закон.

— Ого.

Я доїв свій хліб, потім вичистив сковорідку піском із струмка. Хліб у мене виходив таки добрячий.

— Може, ти поясниш? Як воно вийшло, що я став подібний до твого високородного єства? Чи, може, під словом "подібні" ти мав на увазі наші літаки, які таки мають певну подібність?

— Ми, чудотворці, повинні триматися гурту, — сказав він. Ця заява була водночас і лагідною, і моторошною через тон, з яким він її прорік.

— Як це... Доне? Щодо твого останнього зауваження? Чи не розтлумачив би ти, що саме мав на думці, говорячи "ми, чудотворці"?

— З погляду ключа дев'ять шістнадцятих, що лежить у твоїй сумці для інструментів, я б сказав, що сьогодні вранці ти здійснив давнє чудо левітації накидного гайкового ключа. Виправ мене, якщо помиляюсь.

— Нічого я не здійснював! Я прокинувся... той ключ сам мене розбудив! Він таке виробляв!

— Ах, сам, — Дон засміявся.

— Так, він витівав це сам!

— Твоє розуміння своєї чудотворної роботи, Річарде, таке ж досконале, як і твоя майстерність у випіканні хліба.

Я не відповів на цей закид, лиш розслабився на своєму матраці як тільки міг і спокій зберігав теж як тільки міг. Якби він мав що сказати, то була якраз добра нагода.

— Дехто з нас опановує такі речі підсвідомо. Наш тверезий мозок нездатний це сприймати, отож ми робимо чудеса вві сні. — Він дивився на небо, на перші легкі хмаринки того дня. — Май терпіння, Річарде. Всі ми на шляху до пізнання чогось більшого. Відтепер це приходитиме до тебе трохи швидше, і ти станеш мудрим старим маестро духу ще раніше, ніж сам це усвідомиш.

— Як розуміти це "раніше"? Я не хочу знати про це! Не хочу знати нічого взагалі!

— Ти не хочеш нічого знати.

— Та ні, я хочу знати і чому існує цей світ, і який він, і навіщо я в ньому живу, і куди я прямую, і що буде потім... Я хочу знати, як літати без літака, коли в мене виникає таке бажання.

— Вибачай.

— За що?

— В такий спосіб діла не буде. Як тільки ти пізнаєш, що таке цей світ і як він діє, ти автоматично почнеш творити чудеса, тобто речі, що їх називають чудесами. Але, звісно, ніщо не є чудом. Навчися того, що знають фокусники, і це вже не буде фокус. — Він перевів погляд з неба на мене. — Ти, як і кожен інший, усе знаєш, тільки не усвідомлюєш того, що ти вже все знаєш.

— Я ось не пригадаю, — озвався я, — ніяк не пригадаю, щоб ти питав, чи хочу я навчитися того, що приводило до тебе гурти людей і що стало лихом у твоєму житті. Здається, це випало з моєї пам'яті.

Вимовивши ці слова, я вже знав, що зараз він пояснить мені, ніби згодом я це пригадаю, так само як знав і те, що він має рацію.

Дон простягся на траві, підклавши під голову замість подушки мою торбину з рештками борошна.

— Слухай, не переймайся натовпом. Він не чіпатиме тебе, аж поки ти сам цього не захочеш. Пам'ятай, що ти — чудодій, що гоп — і ти невидимець і проходиш крізь двері.

— Натовп у Трою схопив тебе, чи не так?

— А хіба я казав, що не хотів, аби вони таке вчинили? Я це дозволив. Мені це подобалось. У кожному з нас сидить поганий актор, а ні — то ми ніколи не зробимось учителями.

— А хіба ти не зрікся цього? Хіба я не читав?..

— Так, як воно пішло, я перевтілювався в Одного-Єдиного-Постійного Месію, і це діло покинув назавжди. Але ж я не можу позбутися того, на що витратив життя, наблизившись до розуміння цих істин.

Покусуючи бадилинку, я заплющив очі.

— Слухай, Дональде, що ти намагаєшся сказати? Що заважає тобі розкритись і прямо сказати мені, що діється?

Запала тиша, а тоді він промовив:

— Може, це ти повинен мені сказати. Атож, сказати мені те, що намагаюся сказати я, а в разі помилки я тебе виправлю.

Хвилину чи дві я міркував над цим і вирішив здивувати його.

— Гаразд, я скажу тобі... — Я витримав паузу, аби пересвідчитись, чи надовго вистачить йому терпцю, якщо те, що я скажу, не буде занадто легковажним.

Сонце вже підбилося досить високо й почало припікати. На далекому фермерському полі працював дизельний трактор, обробляючи кукурудзу навіть у неділю.

— Таки скажу. По-перше, коли я побачив, як ти сідаєш на поле біля Ферріса, то була чиста випадковість. Правильно? Він мовчав, як і трави навколо нас.

— По-друге, ти і я маємо своєрідну таємну угоду, про яку я, очевидно, забув, а ти ні.

Легкий вітрець доносив до нас далекий гуркіт трактора.

Якась частина мого єства дослухалася до сказаного, не сумніваючись, що то ніякі не вигадки. Я виклав факти.

— Скажу тобі більше: вперше ми зустрілися три чи чотири тисячі років тому, рік туди або рік сюди. Нам до душі ті самі пригоди, можливо, ненавидимо ми той самий тип руйнівників, навчаємося з такою самою охотою і так само швидко, один поперед одного. У тебе, правда, краща пам'ять. Коли ти сказав: "Подібні притягують подібних", — ти мав на думці нашу теперішню зустріч. — Я підняв нову бадилинку. — Ну, як воно виходить?

— Спочатку я думав, що це буде довга путь, — озвався він. — Так воно й випадало, та, гадаю, тепер з'явився маленький крихітний шанс, що цього разу тобі поталанить. Говори далі.

— З іншого боку, мені не треба говорити далі, бо ти знаєш усе, що відомо людям. Та якщо я мовчатиму, ти не дізнаєшся про те, що я думаю

і що знаю, а без цього я не зможу опанувати й пізнати те, що хочу пізнати. — Я відкинув бадилинку. — Щось у цьому є, Доне? Чому ти витрачаєш час на таких людей, як я?

Такі розвинені, як ти, видобувають чудодійні сили у вигляді побічного продукту. Я тобі не потрібний, як не потрібне тобі ніщо в цьому світі.

Я обернувся й пильно поглянув на Дона. Очі в нього були заплющені.

— Навіть бензин для "Тревел-ейра"? — запитав він.

— Так, — погодився я. — Отож для тебе в світі залишилася сама нудьга... ніяких пригод. Адже знаєш — ніщо не може стати тобі на заваді на цій землі. Єдина твоя проблема полягає в тому, що ти не маєш проблем!

Як на мене, то був неперевершений взірець ораторського мистецтва.

— Тут ти схибив, — був його присуд. — От скажи мені, чого це я покинув своє діло... ти знаєш, чому я облишив бути Месією?

— Ти казав про натовп. Кожен хоче, щоб ти творив для нього чудеса.

— Еге ж, тільки не перше, а друге. Страх перед натовпом — твій хрест, не мій. Не натовп узагалі замордував мене, а певний тип натовпу, якому геть байдуже, що саме я прийшов йому сказати. Ти можеш перейти від Нью-Йорка до Лондона по океану яко по сухом, можеш з нічого робити золоті монети — і все одно ти не зможеш домогтися, щоб вони бодай чимось зацікавилися. Хоча б це розумієш?

Він говорив, а я дивився на нього і думав: мені ще ніколи не випадало зустріти людину, в якій теплилося життя, самотнішу на вигляд. Дон не потребував їжі, чи притулку, чи грошей, чи слави. Його просто-таки

вбивала потреба висловити те, що він знав, та ніхто не завдавав собі клопоту його вислухати.

Щоб не заплакати, я хоч-не-хоч мусив дивитися на нього суворо.

— Гаразд, ти цього хотів, — мовив я. — Якщо твоє щастя залежить від когось іншого, тоді справді маєш проблеми.

Він рвучко підвів голову, і в його очах зблиснули іскри, наче я вдарив його гайковим ключем. У мене одразу ж сяйнула думка, що мені було ні до чого викликати його гнів. Ударена блискавкою людина аж шкварчить.

Його обличчям промайнула миттєва посмішка.

— Знаєш, Річарде, — мовив він, розтягуючи слова, — ти... маєш... рацію!

Те, що він почув, знову ввігнало його в транс. Незважаючи на це, я ще довго розводився про те, як ми зустрілись, і що в цьому було повчального, і як усі оті думки пролітали в моїй голові ранковими кометами і денними метеоритами. Проте Дон байдужно лежав на траві. Без жодного поруху. Без жодного слова. Опівдні я закінчив виклад своєї версії про всесвіт і про те, що його населяє.

— ...і мені здається, ніби я ще й не починав, Доне, адже я маю так багато сказати тобі... І звідки я все це знаю? І як воно так сталося? Він не відповів.

— Якщо ти очікуєш від мене відповіді на моє власне запитання, зізнаюся — я її не відаю. Чому зараз я можу розповісти про все, чого я раніше ніколи навіть не намагався осягти? Що зі мною подіялося?

Він мовчав.

— Доне! Тепер і тобі слід щось сказати. Прошу.

Він не озвавсь ані словом. І хоч я розгорнув перед ним панораму життя і повідав про свою місію в ньому, і хоч прозвучало це так, ніби все, що потрібно йому в світі, сконденсувалось в одному-єдиному випадковому слові про його щастя, — він швидко заснув.

7

Середа, шоста година ранку. Я ще не прокинувся, аж раптом: грим! — зненацька розлягається неймовірний гуркіт, якась надпотужна вибухова симфонія; і ось уже звучить тисячоголосий хор, виспівуючи латинські слова; а скрипки, барабани й труби немовби трощать на друзки величезне скло. Задрижала земля, і "Фліт" захитався на своїх колесах. Я вискочив з-під крила, наче кіт, якого вдарило струмом у чотириста вольт, і вже не шерсть на ньому, а самі знаки оклику.

У небі займався холодний вогнистий світанок, хмари оживали в буянні диких барв, але все те відступало перед динамітним крещендо:

— Припиніть! Припиніть! Вимкніть цю музику, вимкніть її!

Шімода кричав так голосно й люто, що його було виразно чути навіть крізь отой гуркіт. І одразу ж завмерли всі звуки, і тільки луна відкочувалась аж ген, ген, ген. А потім виникла лагідна побожна мелодія, тиха, як бриз, як замріяний Бетховен.

На Дональда це не справило ніякого враження.

— Слухай, я сказав вимкнути її!

Музика урвалася.

— Х-ху! — мовив він.

Я тільки глипнув на нього.

— На все свій час і своє місце, правда ж? — зауважив він.

— Атож, час і місце...

— Трохи небесної музики — це зовсім непогано, якщо звучить вона в затишку твого власного мозку й з якоїсь особливої нагоди. Але щоб отак — першим ділом уранці, та ще й на всю потужність! Хіба так можна? Що ти робиш?

— Що роблю я? Доне, та я собі міцно спав... що ти хочеш цим сказати?

Він труснув головою, безпорадно здвигнув плечима, пирхнув і повернувся до свого спального мішка під крилом.

Посібник, як ото впав, так і лежав розгорнутий у траві. Я обережно підняв його і прочитав:

Обстоюй

свої обмежені можливості,

і можеш бути певний —

вони залишаться при тобі.

Багато чого я ще не розумів у месіанському ділі.

День ми завершили в Хеммонді, штат Вісконсін. Покатали поодиноких понеділкових пасажирів і пішли собі до міста пообідати. Дорогою назад я почав розмову.

— Доне, з тобою можна погодитись, що це життя може бути цікавим, чи нудним, чи будь-яким іншим, а власне, таким, яким ми вирішили його зробити. Та навіть у свої найкращі часи я ніяк не міг дотямити: навіщо ми тут? Поясни мені це.

Ми саме поминали крамницю металевих виробів (зачинену) і кінотеатр (відчинений: "Батч Кессіді і Санданс Кід" [Голлівудський фільм, випущений на екрани в 1969 році; цей вестерн про пригоди двох симпатичних злочинців зажив великої популярності]). Дон зупинився, потім повернув назад на тротуар.

— У тебе є гроші?

— Вистачає. А що?

— Ходім подивимося фільм, — запропонував він. — Заплатиш?

— Та не знаю, Доне. Ти піди, а я повернуся до наших літаків. Не люблю залишати їх надовго напризволяще. А чого це тебе раптом зацікавило кіно?

— З літаками нічого не станеться. Ходімо у кіно.

— Сеанс уже почався.

— То зайдемо після початку.

Він уже купував квитки. Я й собі подавсь за ним у темряву. Ми влаштувались у задніх рядах. Крім нас, у залі було ще з півсотні глядачів.

За кілька хвилин я забув про все на світі, захоплений виром подій у фільмі, який здавався мені кінокласикою. Принаймні я дивився його уже втретє. Час у кінотеатрі мовби рухався по спіралі і розтягувався, як це завжди буває, коли дивишся гарний фільм. Спершу я звертав увагу на технічні деталі: як поставлено кожну сцену й як вона пов'язана з наступною, чому ця сцена йде саме тепер, а не згодом. Я намагався оцінювати фільм з цього погляду, але невдовзі захопився сюжетом і вже не думав ні про що інше.

Наприкінці фільму, в тому епізоді, де Батча і Санданса оточило майже все болівійське військо, Шімода торкнувся мого плеча. Не відриваючи очей від екрана, я нахилився до нього, хоча й волів би, щоб він дав мені додивитися фільм, і сказав те, що хотів сказати, потім.

— Річарде...

— Що?

— Чому ти тут?

— Це гарний фільм, Доне. Цс-с! — На екрані заюшені кров'ю Батч і Санданс розмовляли про те, чому їм треба їхати до Австралії.

— Чим він гарний? — запитав він.

— Бо цікавий. Цс-с! Я скажу тобі потім.

— Відключися. Прочнись. Усе це ілюзії. Я розсердився.

— Дональде, лишилося всього кілька хвилин, а тоді й поговоримо про все що хочеш. А поки що не заважай мені дивитися. Гаразд? Він знову прошепотів, наполегливо й драматично:

— Річарде, чому ти тут?

— Слухай, ти ж сам хотів, щоб я пішов з тобою! — Я повернувся до екрана, намагаючись додивитися фінал.

— Ніхто не тягнув тебе сюди силоміць. Ти міг сказати: дякую, не хочу.

— Мені подобається цей фільм…

Глядач, що сидів попереду, обернувся й виразно поглянув на мене. Та я не вгавав:

— Атож, фільм мені подобається, Доне. Хіба в цьому є щось погане?

— Анічогісінько, — сказав він і вже до кінця не озвався жодним словом.

Ми вийшли з кінотеатру, поминули майданчик, де було виставлено на продаж держані трактори, а потім заглибились у темряву, простуючи до наших літаків. Збиралося на дощ. Я думав про Донову дивну поведінку в кінотеатрі.

— Доне, ти робиш усе помірковано?

— Іноді.

— До чого ж кіно? Чому це раптом тобі забаглося побачити цей фільм?

— Запитання поставив ти.

— Так. Ти маєш відповідь?

— Оце й моя відповідь. Ми пішли в кіно тому, що ти поставив запитання. Фільм був відповіддю на твоє запитання.

Він збиткувався наді мною, я це відчував.

— Яке було моє запитання? Запала довга болісна мовчанка.

— Твоє запитання, Річарде, було таке: навіть у свої найкращі часи ти ніяк не зміг дотямити, чому ми тут. Я пригадав.

— І фільм був твоєю відповіддю?

— Так.

— Ну й ну.

— Ти не розумієш, — мовив він.

— Ні.

— Це був гарний фільм, — сказав він, — але найкращий фільм у світі — це все ж таки ілюзія. Картинки навіть не рухаються, то тільки ввижається, ніби вони рухаються. Враження руху створює гра світла на пласкому екрані серед темряви, хіба ні?

— Та звісно. — Я починав розуміти його.

— Інші люди, будь-які люди, що будь-де йдуть у кіно на будь-який фільм — чому вони там, коли це тільки ілюзії?

— Ну, це ж розвага, — відказав я.

— Забава. Правильно. Це перше.

— Може бути й щось пізнавальне.

— Добре. Завжди є щось таке. Пізнавальне. Це друге.

— Фантазія, втеча від дійсності.

— Та сама забава. Перше.

— Технічні міркування. Подивитись, як зроблено фільм.

— Пізнання. Друге.

— Втеча від нудьги...

— Втеча від дійсності. Це ти вже називав.

— Спілкування. Побути разом з друзями, — сказав я.

— Причина для того, щоб піти в кіно, але не для того, щоб дивитись фільм. Усе одно це забава. Перше.

Хоча б які причини я називав, усе зводилось до його двох пальців — люди дивляться кіно або задля забави, або задля пізнання, або з обох причин водночас.

— І кіно теж подібне до життя, Доне, хіба не правда?

— Правда.

— Тоді чому дехто обирає погане життя, фільми жахів?

— Вони не тільки йдуть на фільми жахів задля розваги, вони, входячи до кінотеатру, знають, що це буде фільм жахів, — зазначив він.

— Але чому?

— Тобі подобаються фільми жахів?

— Ні.

— Ти їх коли-небудь бачив?

— Ні.

— Але ж дехто витрачає чимало грошей і часу, аби побачити жахи чи мелодраматичні сцени, нудні й нецікаві для інших? — Відповідь на це запитання він залишив мені.

— Так.

— Тебе ніхто не примушує дивитись їхні фільми, їх ніхто не примушує дивитися твої. Це зветься "свободою".

— Але чому дехто хоче бути нажаханим? Або знудженим?

— Тому, що вони думають, ніби заслуговують на це, щоб нажахати когось іншого, або полюбляють збудження від жахів, або вважають, що нудьга є неодмінною властивістю кіно. Чи ти повіриш, що багато людей з поважних для них міркувань тішаться своєю вірою в те, що у своїх власних фільмах вони безпорадні? Ні, не повіриш.

— Ні, не повірю, — погодився я.

— Доки ти цього не зрозумієш, доти й дивуватимешся, чому на світі так багато нещасних людей. Вони нещасні тому, що зробили для себе такий вибір — бути нещасними, і так воно й має бути, Річарде!

— Гм.

— Ми — істоти, які розважаються іграми і шукають забав, ми — отрута всесвіту. Ми не можемо померти, ми не можемо відчути болю більшого за той, що його викликають ілюзії на екрані. Але ми можемо повірити в те, що нам болить, і уявити собі це в таких болісних деталях, у яких тільки забажаємо. Ми можемо повірити, що ми — жертви, яких убили й вбивають, яких кидає від щасливої до лихої долі.

— У багатьох життях? — запитав я.

— Скільки фільмів ти бачив?

— О-о...

— Фільми про життя на цій планеті, про життя на інших планетах; усе, що має час і простір, — все це кіно і все це ілюзія, — провадив Дон. — Але на якийсь час ми можемо чимало пізнати і досхочу натішитися нашими ілюзіями, хіба не так?

— Доне, як далеко сягає ця тема кіно?

— Це залежить від тебе. Сьогодні ввечері ти побачив фільм почасти тому, що його хотів побачити я. Багато людей обирають те чи те життя, бо дістають втіху, роблячи щось разом. Актори сьогоднішнього фільму грали разом і в інших фільмах. Раніше чи пізніше — це залежить від того, який з їхніх фільмів ти бачив перший, але ти можеш дивитись їх одночасно на різних екранах. Ми купуємо квитки на ці фільми, платимо за вхід, погоджуючись повірити в реальність місця і реальність часу. Ні те, ні те не є правдивим, але той, хто не захоче сплатити цю ціну, не може з'явитися на цій планеті чи в будь-якій просторово-часовій системі взагалі.

— А чи існують люди, які зовсім не мають ніяких життів у просторі і часі?

— А хіба існують люди, які ніколи не ходять у кіно?

— Розумію. Вони приходять до пізнання іншими шляхами?

— Маєш рацію, — погодився він, видимо задоволений мною. — Просторово-часова система — доволі примітивна школа. Та багато людей не хоче розлучатися з ілюзією, навіть якщо вона їх знуджує. Вони не хочуть, щоб передчасно вмикали світло.

— Хто пише сценарії цих фільмів, Доне?

— Якщо розпитувати самих себе, а не інших, дивуєшся, як багато ми знаємо. Хто пише сценарії цих фільмів, Річарде?

— Ми самі, — сказав я.

— Хто в них грає?

— Ми самі.

— Хто оператор, кіномеханік, директор кінотеатру, продавець квитків, розповсюджувач фільмів, хто стежить за тим, щоб усе це відбувалося? Хто має право в будь-яку мить увійти в цей фільм, змінити в ньому сюжет? Хто може переглядати той самий фільм знов і знов?

— Дай подумати, — сказав я. — Кожен, хто захоче?

— З тебе досить такої свободи? — запитав він.

— Ось чому ці фільми такі популярні? Адже ми інстинктивно відчуваємо, що вони є паралелями нашого власного життєвого терміну?

— Може, так, а може, й ні. Хоч це й не становить великої різниці. А що таке проекційний апарат?

— Мозок, — відповів я. — Ні. Уява. Наша уява, хоч би що ти казав.

— Що таке фільм? — поцікавився він.

— Ось ти й спіймав мене.

— Усе, що ми згодні впустити до власної уяви?

— Може, й так, Доне.

— Ти можеш тримати бобіну з фільмом у руках, — сказав він, — і все там буде й завершеним, і достатнім — початок, середина, кінець, — усе воно є там цієї ж таки миті, тієї ж таки мільйонної частки секунди. Фільм існує поза часом, який він зафіксував, і якщо ти знаєш, що таке кіно, то загалом тобі відомо й те, що має в ньому статися, ще перед входом до кінотеатру: там мають відбутися битви й народитися радість, з'явитися переможці й переможені, і любові, і катастрофи — все там. Але щоб той фільм тебе захопив, цілком заволодів тобою, щоб ти дістав од нього найбільшу втіху, ти повинен заправити плівку в апарат і хвилину по хвилині пропустити його крізь об'єктив... Будь-яка ілюзія потребує простору і часу для свого здійснення. Отож ти платиш свій десятицентовик, одержуєш квиток, влаштовуєшся в кріслі й забуваєш, що діється поза стінами кінотеатру, і для тебе починається кіно.

— І нікого насправді не вбивають? І кров зроблено з томатної пасти?

— Ні, кров справжня, — відказав Дон. — Але задля більшого впливу на наше реальне життя, це може бути і томатна паста...

— І реальність?

— Реальність є свята індиферентність, Річарде. Матері байдуже, яку роль грає її дитя в своїх іграх; один день воно позитивний герой, наступного дня — негативний. Суще навіть не знає про наші ілюзії та ігри. Воно знає тільки себе, а нас сприймає у своїй подобі, досконалій і довершеній.

— Я не певен того, що хочу бути досконалим і довершеним. Розкажи про нудьгу...

— Поглянь на небо, — запропонував він, і це була така швидка й раптова зміна теми, що я поглянув на небо. У його височині пропливали розірвані пір'їсті хмари, і перший дотик місячного сяйва сріблив їхні окрайки.

— Гарне небо, — зауважив я.

— Досконале небо?

— Атож, Доне, небо завжди досконале.

— Ти кажеш, що небо завжди досконале, хоч воно й щосекунди змінюється?

— Отакий я розумник! Правда!

— І море — завжди досконале море, а воно ж також весь час змінюється, — правив Дон. — Якщо досконалість є застій, тоді небо — це просто болото! А суще навряд чи може бути болотним пухирем.

— Суще не може бути болотним пухирем, — неуважно докинув я. — Воно досконале й повсякчас мінливе. Атож. Беру.

— Ти взяв це вже давно, якщо наполягаєш на існуванні в часі. Не спиняючись, я обернувся до нього.

— Чи не нудно тобі, Доне, залишатися тільки в одному цьому вимірі?

— О, хіба я залишаюся тільки в одному цьому вимірі? — сказав він. — А ти?

— Чому все, що я кажу, хибне?

— А чи все, що ти кажеш, хибне?

— Гадаю, я роблю не те, що мав би робити.

— Може, ти хотів би орудувати нерухомим майном? — запитав він.

— Нерухомим майном чи страхуванням.

— За нерухомістю майбутнє. Якщо ти його прагнеш.

— Гаразд, перепрошую, — мовив я. — Я не хочу майбутнього. Ані минулого. Я невдовзі стану добрим старим Учителем Світу Ілюзій. Може, вже й наступного тижня, га?

— Та ні, Річарде, сподіваюсь, це не забере аж стільки часу! Я обережно поглянув на нього, та він не посміхався.

9

Дні минали один за одним. Ми літали, як і раніше, але я більше не переймався назвами міст чи кількістю грошей, що їх збирав з пасажирів. Я почав вимірювати літо такими речами, яких навчився, розмовами, які

ми вели після польотів, і чудесами, що вряди-годи траплялися на нашому шляху, аж поки нарешті збагнув, що це ніякі не чудеса.

Уявляй собі

всесвіт прекрасним,

справедливим

і досконалим, —

сказав мені Посібник одного дня.

А ще будь певним ось чого:

Суще уявляє це собі

трохи кращим,

аніж можеш

уявити

ти

10

Пообідні години випали спокійні. Лише зрідка з'являлися поодинокі пасажири. У перервах між польотами я пробував випаровувати хмари.

Свого часу мені привелося працювати пілотом-інструктором, і я знав, що учні завжди роблять легкі речі важкими. Може, я щось і тямив, одначе в цьому ділі знову виявився учнем і вперто штурмував свою ціль —

купчасті хмари. Та тепер я потребував більше теорії, аніж практики. Тим часом Шімода розлігся під крилом "Фліта", вдаючи, ніби спить. Я легенько поплескав його по плечі, і він розплющив очі.

— Нічого в мене не виходить, — поскаржився я.

— Вийде, — одрубав він і знов заплющив очі.

— Я стараюсь як можу, Доне! Здається, ось уже щось вийде, як хмари відбивають удар і набрякають ще дужче, ніж перед тим.

Він зітхнув і сів.

— Вибери мені хмару. Тільки не дуже важку, будь ласка. Я обрав найбільшу серед нижчих хмар, десь за три тисячі футів од землі, що немовби набрякала білим димом із самого пекла.

— Ота, що над силосною баштою, онде вона, — показав я, — та, що швидко темніє.

Дон мовчки позирнув на мене.

— І чого це ти мене так не любиш?

— Та ні ж бо, я люблю тебе, Доне. Через те й прошу чимало. — Я посміхнувся. — Тобі потрібен масштаб. Та коли хочеш, підберу для тебе щось менше... Він знову зітхнув і звів очі до неба.

— Спробую. Ну, то котра?

Я поглянув на небо й остовпів: величезна хмара, справжнісінька потвора, що несла в своєму череві мільйони тонн води, зникла без сліду, а на її місці висявала неоковирна небесно-блакитна діра.

— Ох ти ж! — тихо мовив я.

— Робота варта зусиль... — зауважив він. — А втім, хоч як би мені кортіло прийняти від тебе купу похвал, мушу з усією відвертістю зізнатися: це легко. Він показав на невеликий клубок хмари над нашими головами.

— Онде. Тепер твоя черга. Готовий? Ну!

Я поглянув на те клубчасте створіння, і воно поглянуло на мене у відповідь. Я подумав, що воно пішло собі далі, подумав про порожнє місце там, де було це створіння, націлив на нього гарячі промені своєї уяви, попросив його з'явитися десь в іншому місці і повільно-повільно, за одну хвилину, за п'ять, за сім, хмара зрушила з місця. Інші хмари побільшали, а моя пішла геть.

— Не дуже ти швидкий, — мовив Дон.

— Це ж моя перша вдала спроба! Я тільки починаю! Всупереч неможливому... неймовірному... і все, на що ти спромігся, це зауважити, що я не дуже швидкий. Це було блискуче! І ти це знаєш.

— Дивовижно. Ти так прихилився до неї, і все ж заради тебе вона зникла.

— Прихилився! Я бомбардував цю хмару всім, чим тільки міг! Кульовими блискавками, лазерними променями, пилососом завбільшки з будинок!..

— Це прихильність у негативному розумінні, Річарде. Якщо ти справді хочеш усунути хмару із свого життя, то з цього не треба робити великого діла. Ти лише розслаблюєшся і стираєш її із своєї уяви. Ото й тільки.

Хмара не знає,

чому вона рухається

саме в такому напрямі і з такою

швидкістю, —

говорилося в Посібнику.

Відчувається поштовх...

Це місце, куди належить тепер іти. Але небо знає

причини і наслідки,

що стоять за хмарами,

і ти їх знатимеш,

якщо піднесешся на таку височину,

звідки зможеш поглянути

за обрій.

11

Тобі ніколи не дається бажання

без того, щоб не дати тобі й сили

здійснити його.

Однак задля цього

тобі доведеться докласти зусиль.

Ми приземлилися на величезне пасовисько поруч із триакровим ставком для водопою та купання коней, далеко від будь-яких міст, десь на межі між Іллінойсом та Індіаною. Зробимо собі вихідний день, подумав я, і ніяких пасажирів.

— Послухай-но, — мовив Дон. — А втім, ні, не слухай. Стій тихо і спостерігай. Те, що ти побачиш, — ніяке не чудо. Почитай посібник з атомної фізики... Дитина цілком може ходити по воді.

З цими словами він, мовби й не бачачи ставка, обернувся й пройшов на кілька кроків від берега по поверхні води. Збоку це мало такий вигляд, ніби то був не ставок, а гаряче марево над кам'яним озером. Дон міцно стояв на воді, і під його високими пілотськими черевиками не виникло ні хвильки, ні брижика.

— Отак, — сказав він. — Іди й ти сюди.

Я бачив усе те на власні очі. Це було вочевидь можливо, бо Дон справді стояв на водній гладіні, отож я й собі ступив туди, щоб приєднатися до нього. Відчуття було таке, ніби йдеш по чистому блакитному лінолеумі, і я засміявся.

— Доне, що ти зі мною робиш?

— Просто показую тобі те, чого рано чи пізно навчається кожен, — сказав він, — а ти якраз опинився напохваті.

— Але ж я...

— Поглянь. Вода може бути твердою. — Він тупнув ногою, і почувся такий звук, наче шкіряна підошва вдарила об камінь. — А може й не бути... — Він знову тупнув, і вода хлюпнула на його черевики. — Вловив це відчуття? Ану, спробуй і ти.

Як швидко ми звикаємо до чудес! Минуло менше хвилини, а я вже думав, що ходити по воді можливо, що це природно, нормально... І що тут, мовляв, такого?

— Але, якщо вода тверда, як ми можемо її пити?

— Точнісінько так само, Річарде, як ми по ній ходимо. Вода — не тверда й не рідка. Ти і я самі вирішуємо, якою вона має бути для нас. Як хочеш, щоб вона була рідкою, думай, що вона рідка, чини так, ніби вона рідка, пий її. А хочеш, щоб вона була повітрям, дій так, наче вона і справді повітря, — дихай нею. Спробуй.

Може, тут щось пов'язане з присутністю розвиненої душі, подумав я. Може, такому дано діятись лише в певному радіусі — футів п'ятдесят навколо...

Я став на коліна й умочив руку в ставок. Рідина. Потім ліг, занурив обличчя в її блакить і, щиро вірячи, вдихнув. Дихалось теплим рідким киснем, ніякої ядухи чи спазмів. Я сів і запитально поглянув на Дона, очікуючи, що ж він прочитає там, у моїй свідомості.

— Говори, — сказав він.

— Чому я маю говорити?

— Бо те, що ти маєш сказати, точніше передається словами. Говори.

— Якщо ми можемо ходити по воді, дихати нею і пити її, тоді чому ми не можемо робити те ж саме із землею?

— Ага. Добре. Зараз побачиш…

Він повернувся до берега легко, без видимих зусиль, наче ступав по намальованому озеру. Та тільки-но його нога торкнулася грунту (а на березі був пісок і трава), почав угрузати і, ступивши кілька коротких кроків, занурився в пісок аж до плечей. Так наче ставок ураз перетворився на острів, а суходіл на море. Якусь мить Дон плив по пасовиську, що хлюпало навколо нього темними суглинковими хвилями, потім зринув на поверхню, підвівся і пішов по ній. І раптом це здалося чудом — побачити людину, яка йде по землі!

Стоячи на ставку, я аплодував його виступу. Дон вклонився, а тоді поплескав у долоні й мені.

Я підійшов до краю ставка певний, що земля — рідка, і носаком свого черевика доторкнувся до неї. По траві колами розійшлися брижі. А яка тут глибина грунту? Я мало не запитав про це вголос. Грунт буде завглибшки такий, який він має бути на мій розсуд. Два фути, подумав я, хай буде завглибшки два фути, і я піду по ньому вбрід.

Я впевнено ступив на берег… занурився у нього з головою і вмить пішов на дно, в жахливе чорне підземелля. Я одчайдушно виборсувався на поверхню, тамував віддих, щосили гамселив руками, щоб дістатися твердої води й ухопитися за край ставка.

Дон сидів на траві і реготав.

— Ти здібний учень. Ти про це знаєш?

— Ніякий я не учень! Допоможи мені вибратися звідси!

— Сам вибирайся.

Я припинив боротьбу. Треба побачити землю твердою, і я одразу ж зможу видряпатись. І я побачив її твердою... і видряпався на поверхню, затверділу, вкриту кіркою з чорної грязюки.

— Чоловіче, ну й добряче ж ти забрьохався!

— А-а-а! — Я витрушував грязюку з чуприни, виколупував з вух. Нарешті поклав свій гаманець на траву, підійшов до рідкої води і почистився традиційним вологим способом.

— Здається, існує кращий спосіб почиститись.

— Атож, можна зробити це значно швидше.

— Помовч. Сядь лишень отам, усміхнись і дай мені самому розміркувати.

— Гаразд.

Кінець кінцем, я пішов до "Фліта" такий самий забрьоханий, перевдягся й повісив сушитися мокрі речі.

— Річарде, тільки не забудь, що ти сьогодні вчинив. У наш освічений час легко сприйняти це за сон чи якісь давні чудеса. Ніщо добре не є чудом, ніщо приємне не є сном.

— Ти кажеш, що весь світ — це сон і часом вельми приємний. Захід сонця. Хмари. Небо.

— Ні. Образ — це мрія. Краса — реальність. Ти здатен добачити між ними різницю?

Майже зрозумівши його, я кивнув. А згодом крадькома зазирнув до Посібника.

Світ —

це твій зошит для вправ, на сторінках

якого ти розв'язуєш свої задачі.

Це — не реальність,

хоч там ти можеш відобразити реальність,

якщо забажаєш цього.

Тобі вільно також

писати в ньому нісенітниці

чи неправду або ж виривати

сторінки.

12

Справжнім гріхом

є обмеження Сущого.

Не роби цього.

Лагідного теплого полудня у проміжку між зливами ми простували вологими тротуарами, повертаючись із міста.

— Ти можеш проходити крізь стіни, правда ж, Доне?

— Ні.

— Коли ти на щось відповідаєш "ні", я знаю, що це "так". Це означає, що тобі не подобається, як поставлено запитання.

— Як ти вважаєш, ми загалом спостережливі? — запитав Дон.

— Проблема полягає в "пройти" чи в "стінах"?

— Так, а ще гірше, що твоє запитання припускає, ніби я існую в одному обмеженому часі-просторі й рухаюся до іншого часу-простору. Сьогодні я не маю настрою сприймати такі припущення.

Я спохмурнів. Він знав, про що я запитую. То чом би не відповісти прямо, замість примушувати мене самого відкривати його секрети?

— Це невеличкий засіб допомогти тобі бути точним у мисленні, — м'яко мовив він.

— Гаразд. Ти можеш справити враження, ніби здатен проходити крізь стіни, коли тобі цього захочеться. Так звучить краще?

— Краще. Та якщо ти хочеш бути точним...

— Мовчи. Я знаю, як висловити те, що маю на думці. Ось моє запитання. Як воно виходить, що ти можеш створити ілюзію обмеженого відчуття особистості, вираженого в цій вірі у просторово-часовий континуум, що у вигляді твого "тіла" проходить крізь ілюзію матеріального обмеження, яке має вигляд стіни?

— Добре сказано, — оцінив він. — Коли ти ставиш запитання належним чином, воно вже і є відповіддю. Хіба не так?

— Ні, запитання не може відповісти само на себе. Як ти проходиш крізь стіни?

— Річарде! Ти майже тримав у руках правильну відповідь, а тоді розбив її на друзки! Я не можу проходити крізь стіни... Кажучи так, ти припускаєш те, чого я аж ніяк не сприймаю, а якщо і сприйму, то відповідь буде: ні, я не можу.

— Але ж, Доне, висловити все достоту як належить надзвичайно важко. Хіба ти не знаєш, що я маю на думці?

— Виходить, як важко, то ти й не пробуєш цього зробити? Ходити теж було попервах надзвичайно важко, але ти напрактикувався, і тепер це тобі за іграшку. Я зітхнув.

— Гаразд. Забудь про те запитання.

— Забуду. Але я теж маю запитання: а ти можеш? — Він поглянув на мене так, наче ніщо в цілому світі його не турбувало.

— Отже, ти кажеш, що тіло — це ілюзія і стіна — теж ілюзія, але особистість — це реальність, і вона не вкладається в рамки ілюзій.

— Я такого не казав. Це сказав ти.

— Але ж це правда.

— Ну звісно, — погодився він.

— Як ти це робиш?

— Річарде, ти нічого не робиш. Ти бачиш, що воно вже зроблено, і край.

— Ха, як тебе послухати, то це зовсім легко.

— Так само, як і ходити. Потім дивуєшся, чому так важко було цього навчитись.

— Доне, проходити крізь стіни — для мене не важко, а неможливо.

— Ти гадаєш, якщо повторювати оце "неможливо" знов і знов тисячу разів, то важкі речі стануть для тебе легкими?

— Даруй. Це, звісно, можливо, і я це здійсню, коли мені випаде слушна нагода.

— Погляньте на нього, він ходить по воді, і йому бракує духу проходити крізь стіни!

— То було легко, а це...

— Обстоюй свої обмежені можливості, і вони залишаться при тобі, — нагадав Дон. — А чи не ти тиждень тому плавав у землі?

— Плавав.

— А хіба стіна — не та сама вертикальна земля? Чи для тебе так уже важить, в якій площині лежить ілюзія? Горизонтальні ілюзії можна здобувати, а вертикальні — не можна?

— Здається, ти дістаєш мене, Доне. Він поглянув на мене й посміхнувся:

— Час, коли я дістаю тебе, це той час, коли тебе треба залишити на самоті.

Останнім будинком на околиці міста була велика споруда з червоної цегли, в якій містився зерновий склад. У мене виникло таке враження, ніби Дон вирішив повернутися до наших літаків якоюсь іншою, коротшою дорогою. І та коротша дорога лежала крізь цегляну стіну складу. Дон рвучко повернув праворуч, просто до стіни, і раптом зник. Тепер мені здається, що якби я одразу ж повернув за ним, то теж зміг би там пройти. Та я зупинився на тротуарі й лише дивився на те місце, де він щойно стояв. Потім простяг руку й доторкнувся до стіни: вона була всуціль цегляна.

— Дарма, Дональде, — мовив я. — Настане день...

І почвалав сам-один до літаків довгою дорогою поза складом.

— Дональде, — сказав я, діставшись до нашого льотного поля, — я дійшов висновку, що ти просто не живеш у цьому світі.

Він здивовано зиркнув на мене з крила, де навчався заливати бензин до баку.

— Звісно, що ні. Ти можеш назвати мені бодай когось, хто живе в цьому світі?

— Як це розуміти? Чи можу я назвати когось, хто живе в цьому світі? Та я! Я живу в цьому світі!

— Чудово, — мовив він, так наче я самотужки спромігся розкрити якусь приховану таємницю. — Нагадай мені, щоб я сьогодні заплатив за твій обід... Мене вражає, як ти дедалі посуваєшся у своєму навчанні.

Він знову підкинув мені загадку. В його словах не ховалось ні сарказму, ні іронії — він говорив те, що думав.

— Що ти хочеш цим сказати? Звісно, я живу в цьому світі. Я і ще близько чотирьох мільярдів інших людей. А от ти...

— О боже, Річарде! То ти серйозно! Все, за обід не плачу! Ні за біфштекс, ні за пиво, взагалі ні за що! Я подумав був, що ти добувся до головних істин... — Дон урвав мову й подивився на мене з гнівом і жалем. — Ти таки впевнений у цьому. Ти живеш у тому самому світі, що й... якийсь біржовий маклер, еге ж? І гадаю, й твоє життя геть змінила нова політика громадської безпеки, з її обов'язковим переглядом банківських цінних паперів, з інформацією про вклади акціонерів, які втратили п'ятдесят і більше відсотків на акціях? Ти живеш у тому самому світі, що й шахіст, який грає в турнірах? Цього тижня повним ходом іде відкритий чемпіонат Нью-Йорка за участю Петросяна, Фішера й Брауна, які змагаються в Манхеттені за півмільйонний грошовий приз. Тоді дозволь тебе запитати: що ти робиш тут, серед поля в Мейтленді, штат Огайо? На своєму "Фліті" випуску тисяча дев'ятсот двадцять дев'ятого року ти приземлився на цій фермерській ділянці, маючи важливі життєві здобутки: дозвіл власника ферми, людей, охочих здійснити десятихвилинну повітряну прогулянку, технічне обслуговування авіаційних двигунів фірмою "Кіннер", смертельний страх перед грозою з градом... То скільки людей, на твою думку, живе в цьому світі? Ти сказав: чотири мільярди? І оце ти стоїш переді мною і твердиш, ніби чотири мільярди людей не живуть у чотирьох мільярдах окремих світів, і сподіваєшся, що я тобі повірю? — Він аж засапався — так швидко говорив.

— А я вже майже відчував смак отого біфштекса з тертим сиром... — озвався я.

— Вибачай. Я б залюбки заплатив за нього. Та, на жаль, усе вже минулося, все позаду й міцно забуте.

І хоч я тоді востаннє звинуватив Дона в тому, що він не живе в цьому світі, я ще довго не міг збагнути слів, на яких розгорнувся Посібник:

Якщо

ти прикидатимешся

якийсь час вигаданою особою,

то зрозумієш, що вигадані особи

бувають іноді реальніші за тих,

що мають тіло і живе серце

у грудях.

13

Твоє сумління

є мірилом чесності

твого себелюбства.

Прислухайся до цього

уважно.

— Усім нам вільно робити те, що ми хочемо, — сказав Дон того вечора. — Хіба це не просто, відверто і ясно? Хіба це не чудовий спосіб управляти всесвітом?

— Майже так. Але ти забув одну вельми важливу обставину, — зауважив я.

— Он як?

— Усім нам вільно робити те, що ми хочемо, поки ми не завдаємо шкоди нікому іншому, — докірливо сказав я. — Я знаю, ти мав це на думці, але ти мусиш говорити про це вголос.

Раптом у темряві почувся звук незграбної ходи, і я швидко позирнув на Дона.

— Ти чув?

— Схоже на те, що там хтось... — Він підвівся й зник у темряві. Потім несподівано засміявся і назвав якесь ім'я, але я його не розчув. — Усе гаразд, — почув я його голос. — Ні, ми будемо раді тебе бачити... Нема чого тобі тут тинятися... ходімо, тебе щиро запрошують...

Невідомий говорив з помітним акцентом, не зовсім російським і не чеським, а скоріше трансільванським.

— Дякую. Мені б не хотілося нав'язуватись...

Чоловік, якого Дон привів до нашого вогнища, мав вигляд, сказати б, несподіваний для отакого випадкового нічного гостя на Середньому Заході. Малий на зріст, сухорлявий, чимось схожий на вовка, він викликав невиразний страх, хоча, опинившись у світлі багаття в своєму вечірньому костюмі та чорному плащі, підбитому червоним шовком, і сам почувався видимо ніяково.

— Я оце проходив мимо... — сказав він. — Цим полем пряма дорога до мого дому...

— Хіба? — Шімода йому явно не повірив, певне, знав, що він бреше, а проте чимдуж стримувався, щоб не засміятись уголос. Чому — я не знав, але сподівався, що найближчим часом це з'ясується.

— Влаштовуйтесь зручніше, — запропонував я гостеві. — Чи можемо ми чимось вам прислужитися?

Щиро кажучи, великого бажання прислужитись йому я не мав, але він був такий збентежений, що мимоволі збуджував почуття жалю.

Чоловік поглянув на мене з такою розпачливою усмішкою, що в мене аж мороз поза шкірою пішов.

— Так, ви можете прислужитися. Мені це доконче потрібно, а то б я й не насмілився просити. Чи можу я попити вашої крові? Хоч трішечки? Це, бачте, моя їжа. Я живлюся людською кров'ю...

Чи то винен був його акцент, чи він погано володів англійською мовою, чи я просто не так зрозумів його, але я підхопився так рвучко, як давно вже не підхоплювався, — аж сіно у вогонь полетіло.

Нічний гість відступив назад. Узагалі-то я мирна людина, але кремезна будова надає мені часом загрозливого вигляду. Чоловік злякано крутнув головою.

— Вибачайте сер! Перепрошую! Будь ласка, забудьте, що я там казав про кров! Але, розумієте...

— Та про що ви говорите? — я ще дужче розлютився з переляку. — Про що це в біса ви говорите, містере? Я не знаю, хто ви такий, чи ви з отих вампі... Шімода не дав мені доказати це слово.

— Річарде, наш гість щось казав, а ти його перебиваєш. Будь ласка, говоріть далі, сер, мій друг трохи запальний.

— Дональде! — обурився я. — Цей тип...

— Замовкни!

Це так вразило мене, що я замовк і з жахом та цікавістю дивився на гостя, що виринув на світло нашого багаття зі свого рідного мороку.

— Прошу мене зрозуміти. Це ж не мій вибір — народитися вампіром. Така моя нещаслива доля. У мене зовсім мало друзів. Щоночі я змушений добувати невеличку порцію свіжої крові, щоб не корчитися від жахливого болю, бо без неї просто не можу далі жити! Будь ласка, врятуйте мене від цієї муки, я сконаю, якщо ви не дасте мені поссати трохи вашої крові... зовсім невеличку порцію, більше півлітра мені не треба...

Облизуючи губи, він ступив крок до мене, гадаючи, що Шімода має наді мною якусь владу й зробить так, щоб я скорився.

— Ще один ваш крок — і кров таки проллється. Містере, досить вам доторкнутися до мене, і ви мертвяк.

Убивати його я, звісно, не став би, а от зв'язав би залюбки, і тоді ми продовжили б розмову.

Та він, мабуть, повірив мені, бо зупинився і зітхнув. Потім обернувся до Шімоди.

— Ти досяг свого?

— Гадаю, що так. Дякую.

Вампір позирнув на мене і всміхнувся, цілком невимушено, вочевидь страшенно задоволений собою — достоту актор на сцені під час виходу на поклони.

— Я не питиму вашої крові, Річарде, — приязно мовив він чистісінькою англійською мовою без найменшого акценту. Просто на моїх очах він розтавав у темряві, так наче повільно гасив своє внутрішнє світло... За п'ять секунд він зник без сліду.

Шімода знову сів до вогнища.

— Мене завжди тішить, коли ти не маєш на думці того, що говориш! Мене ще трусило від адреналіну, що утворився в крові, коли я ладен був зітнутися з тим монстром.

— Доне, я не певен, що створений для такого. Може, ти пояснив би мені, що діється. Ну ось, приміром... що це було?

— Дот — вампір із Трансільванії, — сказав він, наслідуючи й перебільшуючи акцент того прибульця. — Або точніше, Дот був уявною подобою вампіра із Трансільванії. Якщо тобі колись захочеться щось комусь довести, а той не досить уважно тебе слухатиме, підхльосни його отакою невеличкою уявною подобою, аби показати, що ти маєш на думці. По-твоєму, я перебрав міру? З отим плащем, вовчими іклами й жахливим акцентом? Ти дуже злякався?

— Плащ був класний, Доне. Та надто вже стереотипний і явно заморський... Анітрохи я не злякався. Дон зітхнув.

— От і добре. Але ти принаймні дечого досяг, а це теж неабищо.

— Чого я досяг?

— Річарде, в своєму гніві на цього мого вампіра ти чинив, що хотів чинити, навіть знаючи, що це може завдати болю комусь іншому. Він же попередив тебе, що страждатиме від болю, якщо...

— Він хотів ссати мою кров!

— Те саме ми чинимо з іншими, коли кажемо їм, що вони завдадуть нам болю, якщо не житимуть так, як ми.

Я надовго притих, обмірковуючи цю розмову. Я завжди вірив, що нам вільно діяти на власний розсуд, тільки якщо ми не завдаємо болю іншим, але ця засада не виправдала себе. Чогось їй бракувало.

— Те, над чим ти сушиш голову, — зауважив Дон, — загальновживаний вислів, який часто виявляється хибним. Цей вислів: завдавати болю комусь іншому. Ми самі обираємо, чи бути нам тими, кому завдають болю, чи ні, і ніщо інше не має значення. Вирішуємо ми, і більш ніхто. Мій вампір сказав тобі, що буде страшенно мучитись, якщо ти не дозволиш йому попити твоєї крові. Це — його рішення, твій вибір — дати йому крові, не зважити на нього, зв'язати його, забити падубовий кілок йому в серце. Якщо він не захоче падубового кілка, йому вільно чинити опір у той спосіб, у який він забажає. Отак воно й ведеться: тут вибір, там вибір...

— Коли виходити з цього погляду...

— Слухай, — зупинив він мене. — Ось що важливо. Ми всі. Вільні. Робити. Будь-що. Усе, що хочемо. Робити.

14

Кожна людина,

кожна подія в твоєму житті

знаходить там місце тому,

що ти сам вирішив її прийняти.

Те, що ти вирішуєш

з ними робити, —

твоя справа.

— А ти не почуваєш себе самотнім, Доне? — Поставити це запитання мені спало на думку в кафе у Райєрсоні, штат Огайо.

— Мене дивує, що ти...

— Стривай, — зупинив я його. — Я не доказав запитання. Ти ніколи не почуваєш себе бодай трохи самотнім?

— Те, що ти вважаєш...

— Зажди. Ось усі ці люди — ми їх бачимо лише кілька хвилин. Лише вряди-годи промайне в натовпі обличчя, якась гарненька, яскрава, мов зірка, жінка, що викликає бажання зупинитись і привітатися, постояти з нею хвилинку, погомоніти, нікуди не поспішаючи. Та вона або летить зі мною як пасажирка на десять хвилин, або не летить і зникає, а наступного дня я відлітаю до Шелбівілла і вже ніколи не зустріну її. Це нагадує мені про мою самотність. Мабуть, мені важко знайти сталих і надійних друзів, бо сам я несталий.

Дон мовчав.

— А може, це й не так?

— Мені вже можна говорити?

— А чого ж, говори.

Біфштекс з булочкою в цьому кафе обгортали до половини тонким проолієним папером, і, коли ти його розгортав, дрібне й нікому не потрібне кунжутове насіння з булочки обсипалося навколо, але самі біфштекси були смачні. Якийсь час Дон мовчки їв, те саме робив і я, намагаючись угадати, яка ж буде його відповідь.

— Гаразд, Річарде, ми — магніти, так? Ні, не магніти. Ми — залізо, замотане в мідний дріт, і в ту мить, коли нам хочеться виявити свій магнетизм, нам це до снаги. Пропускаючи нашу внутрішню напругу крізь обмотку, ми можемо притягувати все, що нам заманеться. Магнітові байдуже, за яким принципом він працює. Він — річ у собі і за своєю природою певні предмети притягує, а на інші ніяк не впливає.

Я їв картопляні пластівці й похмуро дивився на нього.

— Ти не згадав ще одну обставину. Як саме я це роблю?

— Ти нічого не робиш. Пригадуєш космічний закон? Подібні притягують подібних. Просто залишайся тим, хто ти є, спокійним, ясним, яскравим. Ми автоматично випромінюємо сигнал, хто ми є, і щохвилини запитуємо себе: чи справді ми робимо те, що хочемо, і робимо це тільки тоді, коли самі собі відповідаємо: "Так". Усе це автоматично відвертає від нас тих, хто не має чого навчитися від знайомства з нами, і привертає тих, хто має і від кого ми теж можемо дечого навчитися.

— Але ж це вимагає стійкої віри, а тим часом ти почуваєш себе таким самотнім...

Дон якось дивно поглянув на мене поверх свого біфштекса.

— Шахрування з вірою? Дає нульову віру. Що працює, то це уява.

Він очистив стіл, відсунувши вбік сіль, смажену картоплю, кетчуп, виделки та ножі. Мені залишалося тільки гадати, що зараз подіється і що має матеріалізуватися перед моїми очима.

— Якщо ти маєш уяву бодай з кунжутову насінинку, — сказав Дон, переміщуючи взяте для прикладу кунжутове зернятко на середину вивільненого простору, — для тебе все можливе.

Я поглянув на те зернятко, потім на Дона.

— Хотілося б, щоб ви, месії, колись зібралися разом і знайшли спільну мову. Мені здавалося, коли проти мене повстає увесь світ, найголовніше — це віра.

— Ні. Я хотів виправити це ще тоді, коли був Месією, але все те скидалося на довге й важке сходження на крутосхил. Дві тисячі років, п'ять тисяч років тому люди навіть не мали слова для означення уяви, тож віра була найкращим, з чим вони могли вийти до вельмиповажних громад послідовників. А ще в них не було кунжутового насіння.

Я знав напевне, що в них було кунжутове насіння, але пустив цю неправду повз вуха.

— Виходить, я маю уявити собі той магнетизм? Уявити собі якусь гарненьку, розумну й загадкову жінку, що раптом з'являється серед натовпу на сіножаті в Таррагоні, штат Іллінойс? Я можу зробити це, але тільки й того, вона ж існуватиме лише в моїй уяві.

Він розпачливо звів очі до неба, що його на разі заміняла бляшана стеля та холодні неонові світильники кафе "Ем і Една".

— Лише в твоїй уяві? Ну звісно, що в уяві! Весь цей світ існує лише в твоїй уяві, ти хіба забув? Де твоє мислення, там і твій досвід. Як людина думає, така вона і є. Те, чого я боюся, приходить до мене. Думай і

багатій: творче бачення в уяві — для розваги й прибутку. Як знайти друзів, залишаючись тим, ким ти є. Твоя уява ані на йоту не змінює Сущого і взагалі аж ніяк не впливає на реальність. Але ми говоримо про світи братів Уорнерів і часи МГМ [Ідеться про відомі голлівудські кіностудії "Уорнер бразерз" і "Метро-Голдвін-Майєр"], чия кожна часточка є ілюзією і уявою. Всі ті сповнені символів сни ми, мрійники, прокидаючись, воскрешаємо в уяві для себе.

Дон поклав в одну лінію виделку та ніж, немов будував міст між собою і мною.

— Ти хочеш знати, про що говорять твої сни? Для цього тобі досить подивитися на все, що оточує тебе в повсякденному житті, і запитати себе, що воно означає. У твоєму житті це — літаки, хоч куди б ти подався й хоч би що намагався змінити.

— Ну що ж, Доне, твоя правда. — Я волів би, щоб він зупинився, не навалював на мене все разом; одна миля на хвилину — надто велика швидкість для нових ідей.

— Якщо тобі сняться літаки, що це означає для тебе?

— Ну, скажімо, свободу. Літаки вві сні — це втеча, політ і визволення.

— Чи виразне твоє бажання? Сон наяву — це те саме прагнення визволитись від усього, що прив'язує тебе до старого, — від повсякденних справ, влади, нудьги, земного тяжіння. Чого ти не усвідомив — це того, що ти вже вільний, що ти завжди був вільний. Тобі б хоч наполовину стільки уяви, скільки тут кунжутового насіння, — і ти вже повноправний володар твого чарівницького життя. Тільки уява!.. Що ти скажеш?

Офіціантка, що витирала посуд, раз у раз кидала на Дона допитливі погляди й дослухалася до розмови, видимо сушачи голову над тим, хто він такий.

— Отже, ти, Доне, ніколи не почуваєш себе самотнім? — запитав я.

— Аж поки мені не захочеться звідати це почуття. Я маю друзів в інших вимірах, з якими час від часу спілкуюся. Так само, як і ти.

— Ні. Я маю на думці цей вимір, цей уявний світ. Покажи мені, що маєш на думці ти, яви мені невеличке чудо магнетизму... Я хочу навчитися цього.

— Це ти покажи мені, — мовив він. — Як хочеш привнести щось у своє життя, уяви собі, що воно вже там.

— Що саме? Щось на зразок отієї моєї гарненької жінки?

— Будь-що. Але не жінку. Щось невелике, для початку.

— Спробувати зараз?

— Так.

— Гаразд. Голубу пір'їну.

Дон розгублено поглянув на мене.

— Що, Річарде? Голубу пір'їну?

— Ти ж сказав: будь-що, не жінку, щось невеличке. Він знизав плечима.

— Чудово. Голуба пір'їна. Уяви собі цю пір'їну. Виразно уяви собі кожну її лінію, кожний краєчок, і кінчик, і клинчастий розрив, де вона роз'єднується, і пушок при основі. Тільки на мить. А потім пусти її.

Я на мить заплющив очі і побачив уявну пір'їну: п'ять дюймів завдовжки, переливчасту, з полиском від голубого до сріблястого по краях. Яскраву чисту пір'їну, що плавала собі в темряві.

— Якщо хочеш, оточи її золотим сяйвом. Це животворне світло, воно допоможе зробити образ реальним, але й сприятиме магнетизмові.

Я облямував свою пір'їну золотим сяйвом.

— Готово.

— Оце й усе. Тепер можеш розплющити очі. Я розплющив очі.

— Де моя пір'їна?

— Якщо в твоїй уяві вона була ясна й виразна, то в цю мить вона входить у твоє життя подібно до вантажного "Мака".

— Моя пір'їна? Подібно до вантажного "Мака"?

— Образно кажучи, Річарде.

Усі пополудневі години я чекав появи своєї пір'їни, але марно. Настав вечір. Ми вечеряли гарячим сандвічем з індичиною, коли я нарешті побачив її. Картинку і дрібні літери на картонній упаковці з молоком. "Вироблено для молочарень Скотта фермою "Голуба пір'їна", Брайєн, Огайо".

— Доне, моя пір'їна!

— Я думав, ти хочеш справжню пір'їну.

— Ну, для початківця й це непогано, хіба ні?

— Чи бачив ти саму пір'їну, без усього іншого? Чи тримав її в руці?

— Атож, саму пір'їну, без нічого.

— Це прояснює справу. Якщо хочеш мати те, що притягуєш до себе, треба вмістити й себе в ту картинку. Пробач, що я не сказав тобі цього.

Примарне, дивовижне відчуття. Таки вийшло! Я свідомо змагнетизував свою першу річ!

— Сьогодні пір'їна, — мовив я, — а завтра цілий світ!

— Будь обережний, Річарде, — настійно порадив Дон, — щоб потім не шкодувати...

15

Правда,

яку ти говориш,

не має ні минулого,

ні майбутнього.

Вона є,

і це все, що

має бути.

Я лежав на спині під своїм "Флітом", витираючи масло з нижньої частини фюзеляжу. Двигун чомусь викидав тепер менше масла, ніж раніше. Шімода політав з пасажиром, потім підійшов і сів на траву коло мене.

— Річарде, як ти сподіваєшся вразити світ, коли кожен працює, щоб заробити собі на життя, а ти день крізь день безвідповідально ганяєш на своєму скаженому біплані, катаючи за гроші пасажирів? — Він знову випробовував мене. — Це запитання, яке тобі ставитимуть ще не раз.

— Ну що ж, Доне. По-перше: я існую не задля того, щоб вразити світ. Я існую задля того, щоб жити в такий спосіб, який зробить мене щасливим.

— Гаразд. А по-друге?

— По-друге, кожному вільно робити все, що йому до вподоби, аби заробляти собі на прожиток. По-третє. Відповідальний — це той, хто здатен нести відповідальність, здатний відповідати за обраний ним спосіб життя. Існує лиш одна особа, перед якою ми повинні відповідати. І це, звісно...

— ...ми самі, — докінчив Дон, немовби звертаючись до натовпу слухачів, що

Сиділи навколо.

— Ми навіть не повинні відповідати перед самими собою, якщо не відчуваємо такої потреби... і, зрештою, в безвідповідальності теж немає нічого поганого. Але більшість із нас визнає за цікавіше розуміти, чому ми діємо так, а не так, чому робимо саме такий вибір — чи то воліємо спостерігати за птахами, чи наступити на мураху, чи робити заради

грошей те, чого б нам не хотілося робити. — Я трохи покривився. — Це надто довга відповідь?

Дон кивнув головою.

— Трохи задовга.

— Гаразд... Як же можна вразити світ?... — Я викотився з-під літака й приліг перепочити в затінку крил. — А що, як я дозволю світові жити на його розсуд, а собі дозволю жити на власний розсуд?

Дон знову кивнув і нагородив мене радісною і гордою усмішкою.

— Оце ти сказав як правдивий Месія! Просто, недвозначно, стисло й водночас начебто не відповівши на запитання, аж поки хтось не завдасть собі клопоту добре поміркувати над цим.

— Ану випробуй мене ще. — Як приємно було усвідомлювати, що мій мозок працює точно і справно.

— Учителю, — сказав Дон, — я хочу, щоб мене любили. Я людина добра, з тих, що ставляться до інших так, як хотів би, щоб вони ставились до мене. А проте я досі не маю жодного друга й почуваю себе самотнім. Як ти відповіси на таке?

— Здаюся, — сказав я. — Не маю і найменшого уявлення, як на це відповісти.

— Що?

— Дещиця гумору, Доне, щоб пожвавити вечір. Невинна зміна ритму, ото й тільки.

— Пожвавлювати вечір теж треба обережно. Проблеми — це не жарти й забавки для людей, які прийшли до тебе, якщо вони не високорозвинені істоти, бо ті знають, що вони самі собі месії. Ти маєш відповіді, отож давай їх. Тільки почни казати їм оте своє "здаюся" — і ти побачиш, як швидко гурт може припнути до стовпа і спалити людину.

Я гордовито випростався.

— Шукачу, ти прийшов до мене по відповідь, і я даю тобі відповідь: тут Золоте Правило не діє. А що, якби ти зустрів мазохіста, котрий чинить іншим те, чого б він бажав собі? Чи шанувальника Крокодилячого Бога, що палко жадає честі бути вкинутим живцем до ями з крокодилами? Навіть самаритянин, з якого все й почалося... як зродилась у нього думка, що знайдена ним край дороги людина потребувала, аби він змастив олією її рани? І коли той чоловік за своїм мирним ділом і сам зцілився духовно і дістав від нього втіху — що тоді?

Як на мене, все це звучало переконливо.

— Навіть якби Правило змінити таким чином: Роби іншим те, чого вони самі собі хочуть, — то нам не дано знати, як хтось, крім нас самих, хоче, щоб йому зробили. А що насправді означає Правило і як чесно ми його застосовуємо — на це є така формула: Роби іншим те, що тобі самому до вподоби їм робити. Підходь з цим правилом до мазохіста — і тобі не треба буде бити його батогом, бо саме цього він хоче від інших. І не доведеться кидати крокодило-поклонника в яму до крокодилів. — Я поглянув на Дона. — Надто велемовно?

— Як завжди, Річарде. Ти втратиш дев'яносто відсотків своєї аудиторії, поки не навчишся говорити коротко!

— А що поганого, як я і втрачу дев'яносто відсотків своєї аудиторії? — пальнув я у відповідь. — Що поганого, як я втрачу і всю мою аудиторію? Я знаю те, що я знаю, і кажу те, що кажу! І якщо це не так — отоді вже

справи дуже кепські. А повітряна прогулянка коштує три долари готівкою!

— Знаєш що? — Шімода підвівся, зчищаючи з джинсів сіно.

— Що? — нетерпляче запитав я.

— Ти щойно успішно завершив курс навчання. І як воно тепер — почувати себе Учителем?

— Я з біса розчарований.

Дон поглянув на мене з посмішкою, що не піддається визначенню.

— Звикай до цього, — мовив він.

Ось тест

для визначення,

чи завершено твою місію

на землі:

Якщо ти ще живий,

то — ні.

16

Крамниці металевих виробів завжди містяться в довгих будівлях, і полиці там неначе йдуть у вічність.

Я вишукував потрібний мені товар у темній глибині полиць такої-от крамниці Гейворда. А потрібні мені були гайки на три восьмих дюйма, болти та пружні шайби для хвостового костиля "Фліта". Тим часом Шімода терпляче тинявся по крамниці, бо, певна річ, ніяких металевих виробів не потребував. Уся економіка збанкрутувала б, подумав я, коли б усі були такі, як він, і виготовляли все потрібне з уявних форм і самого повітря, а механізми ремонтували без запасних частин, не докладаючи рук.

Нарешті я знайшов півдюжини потрібних мені болтів і переніс їх до каси, де господар розважався негучною музикою. "Зелені рукави" — мелодія, що щасливо супроводила мене змалечку, тепер звучала на лютні, музика якої долинала з прихованої стереосистеми — дивини для містечка, що мало чотири сотні населення.

Як виявилося, це була дивина й для самого Гейворда, бо ніякої радіоапаратури в крамниці не було. Відхилившись на дерев'яному стільці біля каси, господар сидів і слухав, як Месія грає на дешевій шестиструнній гітарі, яку він узяв просто з полиці. Звук був приємний. Я тихенько заплатив свої сімдесят три центи й залишився стояти біля каси, наново зачарований знайомою мелодією. Можливо, через металічний звук цього дешевого інструмента, а може, через щось інше, але та музика нагадувала про далеку туманну Англію якогось іншого століття.

— Дональде, це прекрасно! Я й не знав, що ти вмієш грати на гітарі.

— Не знав? То ти уявляєш собі, що хтось міг підійти до Ісуса Христа, дати йому в руки гітару, а він сказав би: "Я не вмію грати на цій штуці"? Чи сказав би він так?

Шімода поклав гітару на місце і вийшов на осоння.

— Або хтось заговорив би російською чи перською мовою. Невже ти гадаєш, що будь-який учитель, гідний своєї аури, не зрозумів би, про що

йдеться? Чи не зміг би сісти за кермо тягача "Д-10", чи підняти в небо літак?

— То ти справді знаєш і вмієш усе?

— Так само, як і ти, Я знаю тільки те, що я знаю все.

— І я теж можу грати на гітарі? Отак, як і ти?

— Ні, ти б грав у своєму власному стилі, який різнився б від мого.

— Як би я це робив? — Я, звісно, не мав наміру бігти назад до крамниці й купувати гітару. Просто мені було цікаво.

— Досить зректися всіх своїх обмежень та упереджень, ніби ти не вмієш грати. Доторкайся до інструмента так, ніби це частина твого життя в якомусь перемінному життєвому терміні. Знай: добре грати на гітарі — це для тебе звичайна річ, дай своєму підсвідомому "я" опанувати твоїми пальцями і грай.

Колись я читав про навчання під гіпнозом: студентам навіювали, ніби вони майстри мистецтв, і вони грали, малювали і писали незгірше за справжніх митців.

— Це важко, Доне, позбутись упередження, ніби я не можу грати на гітарі.

— Тоді й грати буде важко. Тобі будуть потрібні довгі роки практики, перше ніж ти наважишся дати собі дозвіл і твій свідомий мозок нарешті скаже тобі, що ти досить страждав, аби здобути право на добру гру.

— Чому ж тоді не треба було так багато часу, щоб навчитися літати? Це теж мало б бути важко, та я опанував усі навички доволі швидко.

— Ти хотів літати?

— Над усе в світі! Ніщо інше не мало значення! Я дивився вниз на хмари, на дим, що мирно здіймався вранці з димарів, і я все це бачив навіч... Ага, тепер я зрозумів тебе. Ти хочеш сказати: "А от про гітару ти ніколи так не думав, правда ж?"

— Ти ніколи не думав так про гітару, правда ж?

— І оце проникливе чуття, яке володіє мною в цю мить, Доне, підказує мені, як навчився літати ти. Одного дня ти просто сів у "Тревел-ейр" і полетів. А перед тим ніколи й ногою не ступав до літака.

— Еге ж, інтуїція в тебе добре розвинена.

— Ти не складав іспитів на пілотські права? Ні, стривай. Ти навіть не маєш прав, так? Звичайних пілотських прав.

Він якось дивно, з ледь помітною усмішкою поглянув на мене, так ніби я мав нахабство зажадати, щоб він показав мені права, а він знав, що може їх показати.

— Ти маєш на увазі такий собі клаптик паперу, Річарде? Ото і є права?

— Так, клаптик паперу.

Він не поліз до кишені і не витяг гамана. Він лише випростав пальці правої руки, і на долоні були пілотські права, наче він весь час носив їх у руці, очікуючи, коли я про них запитаю. Вони не були вицвілі чи потерті, і я подумав, що десять секунд тому їх узагалі не існувало.

Та я взяв їх і роздивився. То було офіційне пілотське посвідчення з печаткою департаменту транспорту, видане на ім'я Дональда Шімоди, з його адресою в штаті Індіана, і там значилося чорним по білому: "...Зареєстрований цивільний пілот з дозволом для польотів на категоріях літаків з одним і кількома моторами, сліпих польотів та польотів на планерах".

— А дозволу на управління гідролітаками чи вертольотами в тебе немає?

— Як виникне потреба, то буде, — запевнив мене Дон таким загадковим тоном, що я аж пирснув, не давши йому закінчити фразу.

Чоловік, що підмітав тротуар перед парадним входом до компанії "Інтернешнл гарверстер" поглянув на нас і також посміхнувся.

— А як щодо мене? — спитав я. — Мені потрібна кваліфікація пілота транспортних рейсових ліній.

— Тоді ти маєш склепати свої власні права, — відказав Дон.

17

У радіопередачі Джеффа Сайкса я побачив такого Дональда Шімоду, якого доти не знав. Передача почалась о дев'ятій вечора й тривала аж до півночі. Вели її з кімнати, не більшої за годинникову майстерню. Попід стінами там були різні циферблати, ручки, полиці з магнітофонною плівкою із записами короткої комерційної реклами.

Сайкс почав із запитання, чи немає чогось незаконного в польотах по країні у старезному літаку й катанні пасажирів.

Відповідь мала бути така: ні, в цьому нічого незаконного немає, літаки перевірені так само ретельно, як і реактивні транспортні засоби,

до того ж вони безпечніші за більшість сучасних повітряних кораблів, зроблених з металевих пластин, і все, що вимагається для польотів на них, — це ліцензія і дозвіл фермера-землевласника. Та Шімода нічого цього не сказав.

— Ніхто не може заборонити нам робити те, що ми хочемо робити, Джеффе, — відповів він.

Так, то була щира правда, але їй бракувало тактовності, такої потрібної в радіорозмові з аудиторією, яку цікавить: що ж це воно діється, ті бісові літаки так і шугають довкіл. За хвилину на столі Сайкса замигтів телефон прямого зв'язку.

— Дзвоник по лінії один, — сказав Сайкс. — Прошу вас, пані...

— Я в ефірі?

— Так, пані, ви в прямому ефірі, і сьогодні наш гість — містер Дональд Шімода, пілот прогулянкового літака. Прошу, говоріть, ви в ефірі.

— Добре. То ось що я хотіла б сказати цьому чоловікові. Не кожен робить те, що він хоче робити, є люди, які працюють задля прожитку й мають трохи більше почуття відповідальності, аніж оті карнавальні літуни.

— Люди, які працюють задля прожитку, здебільшого роблять саме те, що їм найбільше хочеться робити, — сказав Шімода. — Достоту так, як і люди, що живуть з гри...

— У святому письмі говориться: "...в поті чола твого їстимеш хліб твій".

— Ми вільні робити й це, якщо захочемо.

— Роби своє! Набридло слухати людей, подібних до вас, які знай повторюють: роби своє, роби своє! Це вони нині руйнують світ. Погляньте на те, що сталося з природою, з річками й океанами!

Шімода мав з півсотні різних варіантів відповіді, але жодним з них не скористався.

— Ну й нехай собі світ руйнується, — заявив він. — Існують мільярди інших світів, які ми можемо створити і з яких можемо вибирати. Поки людям потрібні планети, будуть їм планети, на яких вони житимуть.

Навряд чи Дон сподівався заспокоїти цим співрозмовницю, і я поглянув на нього з подивом. Він говорив, виходячи із своєї точки зору перспективи численного ланцюга життів і знання, що вкладається тільки в пам'яті Учителя. А співрозмовниця, природно, вважала, що їхні дебати стосуються реальності саме цього світу, де народження — це початок, а смерть — кінець. Дон знав про це... але чому ж він на це не зважав?

— І все гаразд, еге ж? — вигукнула співрозмовниця. — І нема на землі ніякого зла, ніякого гріха, що повсякчас чатує на нас? Це вас не обходить?

— Тут немає нічого такого, чим можна було б занепокоїтись, пані. Ми бачимо лиш одну-єдину цяточку з усього того цілого, що є життям, та й то вона, ця цяточка, уявна. Все зрівноважується, і ніхто не страждає, і ніхто не помирає без власної згоди. Ніхто не робить того, чого не хотів би робити. Немає добра і немає зла поза тим, що робить нас щасливими і що робить нас нещасними.

Жодне його слово не заспокоювало жінку біля телефону. І раптом вона урвала розмову й просто запитала:

— Звідки ви все це знаєте? Звідки ви знаєте, що це — правда?

— Я не знаю, що це правда, — відповів Шімода. — Я в це вірю, бо така віра дає мені втіху.

Я приплющив очі. Він міг би сказати, що випробовував це і все воно справдилося: зцілення, чудеса, життєвий досвід, який робив його мислення правдивим і дійовим. Та Дон нічого цього не сказав. Чому?..

Була причина. Я широко розплющив очі — більша частина кімнати потопала в сутіні, і я бачив тільки невиразний, наче розмитий силует Шімоди, що нахилився до мікрофона. Говорив він одверто, безжально, навіть не пробуючи допомогти бідолашним слухачам зрозуміти те, що він каже, й не залишаючи їм вибору.

— Кожен, хто має якусь вагу, кожен, хто спізнав щастя, кожен, кому дано хоч якийсь хист у цьому світі, завжди був, є і буде святою себелюбною душею, що живе заради своїх найкращих власних інтересів. І немає тут ніяких винятків.

Вечір швидко минав, і одразу ж зателефонував ще один слухач, цього разу чоловік.

— Себелюбною! Пане, а ви знаєте хто такий антихрист? Шімода на мить посміхнувся й розпружився на своєму стільці. Здавалося, він особисто знав цього слухача.

— Може, ви мені повідаєте, — мовив Дональд.

— Христос сказав: ми маємо жити заради нашого ближнього. Антихрист каже: будь себелюбний, живи для себе, а інші хай ідуть хоч до пекла.

— Чи до раю, чи ще куди-інде, куди їм забажається.

— Ви небезпечний, ви це знаєте, пане? Що буде, як кожен, хто вас слухає, робитиме тільки те, що йому заманеться? Що, по-вашому, тоді станеться?

— По-моєму, тоді це буде чи не найщасливіша планета в цьому куточку галактики, — відказав Шімода.

— Пане, навряд чи я хотів би, щоб мої діти почули оці ваші розумування.

— А що ваші діти воліли б почути?

— Якщо всі ми вільні робити те, що нам заманеться, тоді й я вільний прийти на оте льотне поле з рушницею і розтрощити вашу дурну довбешку.

— Авжеж, ви вільні зробити це.

Лунко клацнула кинута на важіль трубка. Тепер десь у місті був щонайменше один розлючений чоловік. Інші, в тім числі й розлючені жінки, і далі проривалися на зв'язок: на пульті світились і мигтіли всі лампочки.

Зовсім не доконче все мало обернутися отак. Шімода цілком міг висловити те саме, але в інший спосіб, не заїдаючись із слухачами.

У мені нуртувало те саме передчуття, яке виникло отоді і в Трою, коли натовп розпався і оточив Дона. Було цілком зрозуміло, що нам час забиратися геть із тих місць.

Тут, у радіостудії, Посібник був безпорадний.

Якщо хочеш

жити вільним і щасливим життям,

ти маєш пожертвувати

нудьгою.

А це не завжди

легка жертва.

Джефф Сайкс повідомив усіх і кожного, хто ми такі, і що наші літаки стоять на полі Джона Томаса на ділянці 41, і що вночі ми спимо під крилами своїх машин.

Я відчував, як накочуються хвилі гніву місцевих жителів, охоплених страхом за моральність своїх дітей та тривогою за майбутнє американського способу життя, і це аж ніяк не викликало в мене захвату. До закінчення передачі залишалося півгодини, а справи йшли тільки на гірше.

— Знаєте, пане, я думаю, що ви просто дурисвіт, — заявив наступний абонент.

— Звісно, я дурисвіт! У цьому житті всі ми — дурисвіти, всі ми вдаємо із

себе щось таке, чим насправді не є. Ми — не тіла, що тиняються по світу, ми —

не атоми й молекули, ми — незнищенні безсмертні ідеї Сущого, незалежно від

того, що ми там собі мислимо...

Він мав би перший сказати мені, що я вільний покинути його в разі незгоди, та він би тільки посміявся з моїх побоювань, що розлючений натовп із смолоскипами в руках уже чатує біля наших літаків, щоб піддати нас суду Лінча.

18

Не бійся розлук.

Прощання неминуче перед тим,

як зустрітися

знову.

І нова зустріч,

за швидкоплинну мить

чи за низку життєвих термінів,

напевне настане для тих,

хто є друзями,

Опівдні, перед тим, як з'явилися перші пасажири, Дон зупинився біля крила мого літака.

— Ти пригадуєш, що ти сказав, коли збагнув мою проблему: що ніхто не слухатиме мене, хоч би скільки чудес я звершив?

— Ні.

— А взагалі, ті часи пам'ятаєш, Річарде?

— Ну звісно, що пам'ятаю. Ти мав тоді такий самотній вигляд. Раптом, ні з сього, ні з того. А от що я тоді казав, не пригадую.

— Ти сказав, що коли я залежу від того, чи уважно слухають мене люди, то й моє щастя залежить від когось іншого. Ось те, чого я прийшов сюди навчитися: не має значення, чи я спілкуюся, чи ні. Я обрав увесь цей життєвий термін, щоб поділитися з ким-небудь таємницею методу, за яким збудовано цей. світ, але я міг обрати його й задля того, щоб нічого не сказати. Сущому не потрібно, щоб я повідав людям, як воно діє.

— Це очевидно, Доне. Таке я міг тобі сказати.

— Красно дякую. Я знайшов думку, дійти якої мені коштувало цілого життя, це, сказати б, підсумок усього, а він кидає: "Це очевидно, Доне".

Він засміявся, але водночас і посмутнів, і в ту мить я не міг пояснити чому.

19

Міра

твого неуцтва дорівнює глибині

твоєї віри в несправедливість

і трагедію.

Те, що гусінь

називає кінцем світу,

Учитель називає

метеликом.

За день перед тим Посібник давав самі застереження.

Якусь хвилю це був звичайний собі невеличкий гурт людей, що чекали своєї черги політати. Літак Шімоди підрулив до них і плавно зупинився. Пасажирів обвіяло вихорем від пропелера. Я спостерігав цю повсякденну сцену з верхнього крила "Фліта", де заливав бензин у бак. А наступної миті розлігся схожий на вибух звук, неначе лопнула шина. Натовп теж наче вибухнув і кинувся навтьоки. Та шини "Тревел-ейра" залишилися цілісінькі. Як і раніше, торохкотів на холостих обертах мотор. Але в перкалі під пілотською кабіною зяяла діра, з фут завширшки. Шімоду притиснуло до протилежної стінки, голова його впала на груди, тіло було нерухоме, так ніби він нагло помер.

Мені вистачило кількох тисячних часток секунди, щоб збагнути: Дональда Шімоду підстрелили, — і ще мить пішла на те, щоб відкинути каністру, зіскочити з крила й побігти до нього. Це скидалося на епізод з кінофільму чи любительської вистави: чоловік з рушницею чимдуж біг разом з усіма так близько від мене, що я міг би зарубати його шаблею, коли б мав її. Тепер я пригадую, що в ту мить навіть не звернув на нього уваги. Я не був ні розлючений, ні приголомшений, ні нажаханий. Єдине, що тоді важило, — якнайшвидше добігти до кабіни "Тревел-ейра" і поговорити з моїм другом.

Він мав такий вигляд, наче в нього влучила бомба: ліва частина тіла являла собою шмаття шкіри й одягу, м'яса й крові, суцільне вологе червонясте місиво.

Голова його прихилилась до ручки бензопідсосу, біля нижнього правого кутка приладової панелі, і мені подумалося: якби він застебнув ремені безпеки, його б не кинуло так далеко вперед.

— Доне! Все гаразд? — То була мова дурня.

Він розплющив очі і усміхнувся. Його обличчя було забризкане кров'ю.

— Річарде, як усе воно виглядає?

Коли я почув його голос, мені враз полегшало. Коли він міг говорити, коли він міг думати, то все мало бути добре.

— Розумієш, якби я не знав тебе краще, друже, я б сказав, що ти маєш деякі проблеми.

Дон не поворухнувся, лише голова його трохи сіпнулась, і раптом я злякався знов — і не так кривавого місива, як оцієї нерухомості.

— Не думав, що ти маєш ворогів.

— Я й не маю їх. Це був... друг. Краще не мати... Деякі ненависники привносять всілякі прикрощі... в своє життя... вбиваючи мене.

Крісла й бокові панелі кабіни рясно заюшила кров. Тільки відмити "Тревел-ейр" буде неабияка морока, хоча сам літак не зазнав великих пошкоджень.

— Це мало статися, Доне?

— Ні... — відказав він ледь чутно, майже видихнув. — Та я думаю... мені до вподоби драми.

— Ну ж бо, берися до діла! Зцілюйся! З таким натовпом нам вистачить роботи до вечора!

Але поки я отак жартома підбадьорював його, мій друг Дональд Шімода, попри всі свої знання та усвідомлення реальності, посунувся ще на один останній дюйм до ручки бензопідсосу і пустився духу.

У вухах мені загуркотіло, світ похитнувся, і я ковзнув униз по роздертому фюзеляжу в червону й вологу від крові траву. У мене було таке відчуття, нібито вага Посібника в моїй кишені перехилила мене набік, а коли я торкнувся землі, він випав, і вітер почав повільно гортати його сторінки.

Я механічно підняв книжку. Отак воно й закінчується, подумалося мені, і, виходить, усе сказане Учителем, — лише красні слова, що неспроможні врятувати його від першого ж нападу якогось скаженого собаки серед фермерського поля?

Тричі я мусив перечитати ті рядки, перш ніж повірив, що саме їх бачу на сторінці.

Можливо,

що все в цій книзі

помилкове.

Епілог

Під осінь я помандрував на південь разом з теплим повітрям. Добрих полів там траплялося не багато, але гурти пасажирів дедалі зростали. Люди завжди любили літати в біпланах, і в ці осінні дні дедалі частіше зупинялися погомоніти й підсмажити зефір на моєму похідному вогнищі.

Часом ті, хто не був дуже хворий, але мав клопіт із здоров'ям, казали, що після розмов зі мною почували себе краще, і наступного дня люди

поглядали на мене з подивом і цікавістю. І не раз я дочасно покидав такі місця.

Ніяких чудес не траплялося, хоч тепер мій "Фліт" літав краще, ніж будь-коли, і витрачав менше пального. Він більше не розбризкував масло, не трощив комах пропелером і вітровим склом. Певна річ, їх поменшало у холодному осінньому повітрі, а може, ті малі створіння так порозумнішали, що свідомо ухилялися від зіткнень.

І все-таки, один з потоків часу зупинився для мене того літнього дня, коли застрелили Шімоду. То був фінал, якого я не міг ані збагнути, ані до кінця в нього повірити. Враження того дня нуртували в мені, і я переживав його знов і знов, тисячу разів, сподіваючись, що фінал якось зміниться. Але марно. Чого я мав навчитися того жахливого дня?

Одного вечора, вже наприкінці жовтня, я раптом чогось злякався, покинув чергу пасажирів у Міссісіпі й приземлився на маленькому майданчику, якраз такому, щоб посадити "Фліт".

І знову, перед тим як заснути, я повернувся думкою до тих останніх хвилин: чому Дон помер? Для цього не було ніякої причини. Якщо він сказав мені правду...

Я не мав нікого, з ким міг би поговорити так, як ми говорили з Доном, не мав у кого повчитися, на кого піти в словесний наступ, пустивши в діло свій новонабутий гострий розум. Говорити із самим собою? Але ж я не був і наполовину такий дотепний, як Шімода, котрий, навчаючи мене, раз у раз вибивав грунт з-під моїх ніг майстерними прийомами духовного карате.

Розмірковуючи про всі ці речі, я заснув, а заснувши, побачив сон.

Він стояв на луговій траві навколішках, спиною до мене, залатуючи прострелену з рушниці дірку в борту "Тревел-ейра". Біля його ніг стояла

бляшанка олійного лаку, а в руках він тримав сувій авіаційного перкалю марки "Гренд-А".

Я знав, що це сон, і водночас знав, що це правда.

— Доне!

Він неквапом підвівся і обернувся до мене, усміхаючись моєму смуткові і моїй радості.

— Привіт, друже! — мовив він.

Я ледь бачив його крізь сльози. Не було смерті, не було ніякої смерті, і цей чоловік залишався моїм другом.

— Дональде,.. ти живий! Що ти тут робиш? — я підбіг, обійняв його і відчув під руками живу плоть. Я дотикався до шкіри його льотної куртки, чимдуж стискав його м'язисті плечі.

— Е, — мовив він. — Хочу якось залатати цю дірку.

Я був страшенно радий його бачити, і все уявлялося можливим.

— Лаком і перкалем? — запитав я. — Ти намагаєшся полагодити літак лаком і перкалем? А чом не так, як колись: раз — і все справне, все до ладу... — Я провів рукою над діркою із закривавленими краями, а коли забрав руку, дірка зникла без сліду — був лише чистий, пофарбований, лискучий як дзеркало, борт літака, обтягнутий від носу до хвоста цілісіньким, без жодного шва, перкалем.

— То он як ти це робиш! — сказав Шімода, і його темні очі заблищали гордістю за колишнього нетямкого учня, який нарешті став таким добрим духовним механіком.

Мене самого це анітрохи не здивувало: уві сні тільки так і слід було виконувати марудну роботу.

Біля крила палало вранішнє вогнище, над яким була сяк-так примощена сковорідка.

— Ти готуєш їжу, Доне! Я ніколи ще не бачив, щоб ти куховарив. Що там у тебе смажиться?

— Хліб, — буденним тоном мовив він. — Останнє, що я хотів зробити у своєму житті, то це показати тобі, як треба його пекти.

Він одкраяв кишеньковим ножиком два шматки й один подав мені. Смак того хліба я відчуваю і досі, навіть тепер, коли пишу ці рядки — смак тирси й засохлого конторського клею, розігрітого на смальці.

— Що скажеш? — спитав він.

— Доне...

— Помста привида. — Дон посміхнувся до мене. — Я додав туди трохи тиньку, — він поклав свій шматок назад на сковорідку, — аби нагадати тобі: якщо ти колись знову надумаєш заохотити кого-небудь до навчання, роби це за допомогою свого знання, а не спеченого тобою хліба. Гаразд?

— Ні! Любиш мене, то люби і мій хліб! Хліб — основа життя, Доне!

— Дуже добре. Але запевняю тебе: твоя перша вечеря з будь-ким буде й останньою, якщо ти годуватимеш його цією основою. Ми розсміялися. Я мовчки дивився на нього.

— Доне, з тобою справді все гаразд?

— А ти думав, що я мертвий? Підійди ближче, Річарде.

— І це не сон? Я не забуду, що бачу тебе зараз?

— Ні, це сон. Тут інший час-простір, а кожний інший час-простір — це сон для доброго розсудливого землянина, що ним ти ще якийсь час побудеш. Але ти запам'ятаєш цей сон, і він змінить твоє мислення і твоє життя.

— Чи побачу я тебе знову? Чи повернешся ти назад?

— Навряд. Я хочу видобутися поза час і простір... Та, власне, уже й видобувся. Але між нами існує зв'язок, між тобою і мною та іншими членами нашої родини. Тебе зупинили деякі проблеми, закарбуй це в своїй пам'яті і спи собі. Якщо захочеш, ми ще зустрінемося тут, біля літака, і поговоримо про них.

— Доне...

— Що?

— Чому рушниця? Чому так сталося? Я не вбачаю ніякої сили і слави в тому, що тобі розтрощили серце пострілом з рушниці. Він сів на траву під крилом.

— Я ж не уславлений Месія, Річарде, отож і не повинен був щось комусь доводити. А що тобі потрібна практика, аби тебе не вражали і не засмучували такі прояви, — суворо додав він, — то ти можеш скористатися з деяких кривавих видовищ. Та й для мене це забава. Умерти — це ніби пірнути спекотного дня в глибоке озеро. Спершу відчуваєш шок від різкої зміни температур, миттєвий біль, а потім починаєш пливти і вже сприймаєш це як реальність. Та після багатьох пірнань приїдається навіть шок.

Він довго мовчав, тоді підвівся.

— Лише поодинокі люди щиро цікавляться тим. що ти маєш сказати, і це природно. Рівень Учителя не оцінюється величиною натовпу, який він збирає.

— Доне, я спробую, обіцяю тобі. Але тільки-но відчую, що це діло не дає мені задоволення, одразу ж піду без вороття.

Ніхто не доторкався до "Тревел-ейра", але його пропелер крутнувся, двигун випустив клубок холодного блакитного диму, і лугом розлігся густий звук.

— Обіцянку прийнято, але... — Він поглянув на мене і всміхнувся, ніби чогось не розумів.

— Прийнято, але що? Говори. Скажи мені. В чому річ?

— Ти не любиш натовпу, — відповів Дон.

— Коли він напосідає — ні. Я люблю розмову, обмін думками, але оте обожнювання, крізь яке ти пройшов, і залежність... Сподіваюся, ти не проситимеш мене... Я вже пішов геть...

— Може, я просто дурень, Річарде, і не бачу чогось очевидного, що ти бачиш добре, але якщо я не бачу його, то скажи мені, будь ласка, що поганого, коли ти записуєш це на папері? Чи існує правило, за яким Месія не може записувати те, що, на його думку, є істиною, речі, які давали б йому втіху, працювали на нього? А потім, якщо людям не сподобаються його слова, вони замість того, щоб убити його, зможуть спалити його слова й розкидати попіл дрючками. А якщо сподобаються, вони зможуть читати ті слова й іншим разом, в інші часи, чи писати їх на дверцятах холодильника, чи бавитись тими думками, які матимуть для них сенс. Хіба є щось погане в письмі? Та, може, я просто дурень.

— Ти маєш на думці книжку?

— А чом би і ні?

— А ти знаєш, яка то праця?.. Я пообіцяв собі, що більш ніколи не напишу жодного слова!

— А, вибачай, — сказав Дон. — Тоді інша річ. Я цього не знав. — Він ступив на нижнє крило літака, потім сів у кабіну. — Гаразд. До зустрічі. Бувай здоровий і все таке інше. Не давай натовпові добратися до тебе. То не хочеш писати книжку, ти певен?

— Нізащо, — відповів я. — Нізащо, жодного слова.

Він знизав плечима, натягнув пілотські рукавиці, тоді натис на педаль газу, мотор загуркотів, мене обдало вихорем повітря, і я прокинувся під крилом свого "Фліта", а той гуркіт зі сну все ще відлунював мені у вухах.

Я був сам-один, поле німувало, і перший осінній сніжок тихо падав у світанковому повітрі на зелений обшир довкола.

А потім, ще не зовсім прокинувшись, я дістав свій зошит для записів і знічев'я, задля розваги почав писати про одного Месію у світі інших людей, про мого друга:

1. І прийшов на землю Учитель,

що народився на святих просторах Індіани...